

Центр зовнішньополітичних досліджень
Center for Foreign Policy Studies

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО З ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ: ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

Аналітична доповідь
Електронне наукове видання

За повного або часткового відтворення цієї публікації посилання на видання обов'язкове

Автори – співробітники НІСД:

Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула,
Б. Парахонський, І. Ус, Г. Широкий, Г. Яворська

Загальна редакція *М. Паламарчука та Р. Юлдашева*

Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою : зовнішньоекономічні аспекти :
аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула та ін.] ;
заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. – Київ : НІСД, 2022. –
59 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>

Відповідальна за випуск *Т. Джига*
Редактор, коректор *Т. Філіпова*

Виготовлювач
Національний інститут стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030
Тел. / факс: (044) 234-50-07; e-mail: info-niss@niss.gov.ua; <http://www.niss.gov.ua>

Київ 2022

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2022

Зміст

Вступ	3
1. Українсько-турецькі двосторонні відносини	4
1.1. Політична співпраця	4
1.2. Співпраця в галузі торгівлі	7
1.3. Інвестиційна співпраця	11
1.4. Співпраця у військово-технічній та оборонно-промисловій сферах	15
2. Угода про вільну торгівлю з Туреччиною: аналіз можливих наслідків	18
3. Перспективи подальшого розвитку українсько-турецьких відносин	29
3.1. Економічний потенціал Туреччини	29
3.2. Вплив воєнних дій в Україні на подальший розвиток стратегічного партнерства	32
3.3. Посилення безпекової співпраці в Чорноморському регіоні	38
Висновки та рекомендації	42
Додатки	45
<i>Додаток 1.</i> Основні показники зовнішньої торгівлі товарами Туреччини	45
<i>Додаток 2.</i> Співпраця в галузі торгівлі між Україною та Туреччиною	50
<i>Додаток 3.</i> Динаміка зовнішньої торгівлі Туреччини та України за підсумками I півріччя 2022 року	54
<i>Додаток 4.</i> Економічні дані та прогнози для Туреччини	59

Вступ

Протягом багатьох століть одним із провідних гравців у Чорноморському регіоні була Османська Імперія, а згодом і Турецька Республіка. Розташована на південному узбережжі Чорного моря, ця країна має значний вплив на політичні та економічні процеси регіону. В основі такого впливу є як порівняно численне населення (84,7 млн), так і розміри економіки (номінальний ВВП Турецької Республіки в 2021 р. – 815 млрд дол. США). За цими двома показниками Туреччина стала 19-ою країною у світі. Крім того, Туреччина, за підсумками 2021 р., була 30-ою країною у світі по експорту товарів та 22-ою – по імпорту товарів. Сукупність зазначених факторів робить Туреччину привабливим ринком для багатьох країн, насамперед експортерів сільськогосподарської продукції (до яких передусім належить і Україна), навіть попри економічні складнощі, з якими країна зіткнулась у 2022 р.

Ще одним вагомим фактором, який сприятиме стратегічному партнерству України та Турецької Республіки, є перспективи повоєнного відновлення України та роль Туреччини у цьому процесі. Крім того, у період після завершення бойових дій неодмінно виникнуть вагомі зміни глобального безпекового середовища та економічної ситуації у світі загалом, та Чорноморському регіоні зокрема. Нові геополітичні виклики для обох держав як Турецької Республіки, так і України, створюють вікно можливостей щодо перспективи українсько-турецьких відносин, яким Україна має повною мірою скористатися.

1. УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ

1.1. Політична співпраця

Для Турецької Республіки Україна є важливим регіональним партнером. За рахунок політичної підтримки нашої держави турецька влада прагне продемонструвати власний потенціал впливового міжнародного актора. Це є доказом обґрунтованості турецьких претензій на регіональне лідерство та ілюстрацією конструктивності турецької політики. Специфічним аспектом українсько-турецьких відносин залишається кримськотатарський фактор, значення якого актуалізується для турецької влади в контексті популярної доктрини пантюркізму.

Високий рівень українсько-турецького партнерства забезпечується його інституалізацією. Розвивається таке партнерство навколо роботи Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, яка є ключовим елементом безперервного діалогу на вищому рівні. Протягом останніх років посилення взаємодії засвідчило започаткування формату так званої «квадриги» – регулярних зустрічей на рівні міністрів оборони та міністрів закордонних справ.

Туреччина незмінно підтримує територіальну цілісність України. Невизнання незаконної анексії Криму свідчить про участь держави в роботі «Кримської платформи». Водночас варто враховувати, що погляди України та Туреччини на ситуацію у Чорноморському регіоні не завжди збігаються. По-перше, на відміну від України, Туреччина традиційно висловлюється проти присутності зовнішніх гравців (США, західноєвропейських держав) у цьому регіоні. Контролюючи стратегічно важливий район Чорноморських проток, вона послідовно просуває ідею стабільного регіонального простору, де всі чорноморські держави мають взаємовигідно співпрацювати та вирішувати спірні питання у вузькому колі. Така позиція де-факто грає на руку Російській Федерації, яка користується можливістю для посилення своїх позицій в акваторії Чорного моря.

По-друге, Туреччина в принципі не готова йти на жорстку конфронтацію з Російською Федерацією, попри наявність протиріч та зіткнень інтересів на Близькому Сході, в Північній Африці та на Південному Кавказі. Геополітичні амбіції турецької влади та економічні потреби держави змушують Туреччину підтримувати з РФ стабільні відносини.

Йдеться не про партнерство та реальне порозуміння, але Туреччина враховує вплив РФ у стратегічно важливих для себе регіонах. Вона продовжує з Росією складну геополітичну гру, для якої характерні кооперація по одних та конфронтація по інших питаннях. Необхідно брати до уваги специфічне зовнішньополітичне позиціонування Партії справедливості та розвитку, її лідера – Реджепа Тайіпа Ердогана. Фактично вони послідовно проводять політику диверсифікації зовнішньополітичних зв'язків та певної багатовекторності. Чинна турецька влада досить критично ставиться до гегемонії Заходу на міжнародній арені та готова розвивати відносини з його конкурентами. Основною цінністю для Ердогана стає

незалежність зовнішньої політики Республіки. Відтак діалог з РФ покликаний показати Європі та США, що Туреччина є самостійним гравцем.

Окрім цього, в умовах глибокої економічної кризи в Туреччині, Анкара шукає будь-які можливості для поліпшення ситуації. Це актуалізує розширення торговельних відносин з РФ та забезпечення потоку російських туристів до Туреччини. Турецька економіка все ще залежить від російських енергоресурсів. Переважно йдеться про імпорт російського газу, який становить основну частку торговельного балансу та забезпечує його негативне сальдо для Туреччини. Іншим аспектом співпраці є побудова «Росатомом» атомної електростанції «Аккую» на турецькій території. Велике іміджеве значення проєкту, перший етап якого має бути завершено у 2023 р. (до 100-річчя Турецької Республіки), додатково посилює залежність турецької влади від співпраці з РФ у цьому напрямі¹.

За таких умов Туреччина дотримується стриманої позиції щодо російської агресії проти України. Вона незмінно підтримує територіальну цілісність нашої держави, що постійно підтверджується у відповідних заявах президента, інших високопосадових осіб та МЗС Туреччини.

Після анексії Криму у 2014 р. Генеральна асамблея ООН ухвалила резолюцію, яка підтвердила суверенітет та територіальну цілісність України, не визнала проведений у Криму псевдореферендум, закликала до мирного врегулювання ситуації та не визнавати півострів частиною Росії. Під час голосування делегація Туреччини підтримала резолюцію Генеральної асамблеї ООН «Територіальна цілісність України» від 27.03.2014 р., резолюції «Ситуація з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» від 19.12.2016 р., 19.12.2017 р., 22.12.2018 р., 18.12.2019 р., 16.12.2020 р. та 16.12.2021 р. та резолюції «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополь (Україна), а також частин Чорного та Азовського морів» від 17.12.2018 р., 09.12.2019 р., 07.12.2020 р. та 09.12.2021 р.

Також Туреччина підтримала резолюції Генеральної асамблеї ООН «Агресія проти України» від 02.03.2022 р., яка засуджує вторгнення Росії в Україну, «Щодо призупинення членства Російської Федерації в Раді ООН з прав людини» від 07.04.2022 р. та «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй» від 12.10.2022 р., яка засуджує російські псевдореферендуми на окупованих територіях України та не визнає спроби анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну турецька сторона докладала активні дипломатичні зусилля для припинення війни в Україні та вирішення кризи у спосіб діалогу та переговорів. Зокрема, 10 березня 2022 р. в Анталії відбулася зустріч міністрів закордонних справ С. Лаврова та Д. Кулеби, 29 березня 2022 р. – переговори української та російської делегацій у Стамбулі, метою яких було досягнення прогресу в припиненні війни. Сторони не підписували

---

¹ Сочі Ердогана. Дискусія І. Семиволоса та Є. Габер. Центр близькосхідних досліджень, 07.08.2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=g-mnhlMAayM&t=299s>

жодних документів, але українська сторона запропонувала свій формат договору щодо гарантій безпеки для України. Серед країн-гарантів своєї безпеки Україна бачить і Туреччину. В свою чергу президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган заявив, що країна може стати одним з гарантів безпеки для України та додав, що готовий бути посередником, проводити зустрічі як з президентом України В. Зеленським, так і з президентом Росії В. Путіним, щоб сприяти мирному врегулюванню і вийти на пряму зустріч між ними².

Туреччина продовжує постачання озброєння до України (БПЛА Bayraktar TB2, броневих автомобілів Kırpi). Згідно Конвенції Монтре, заблоковано Чорноморські протоки, що не дозволяє російському командуванню посилити своє корабельне угруповання в Чорному морі за рахунок перекидання кораблів з інших баз. Турецьке посередництво відіграло ключову роль під час розблокування експорту українського зерна у липні 2022 р.³. Відновлення експорту не лише допомогло у вирішенні світової продовольчої кризи, а й забезпечило валютні надходження до українського бюджету. В серпні поточного року у Львові зустрілися президенти України та Туреччини і Генеральний секретар ООН. Під час зустрічі обговорювали ймовірні кроки, які можна зробити для припинення українсько-російської війни дипломатичним способом. Крім того, у вересні, за посередництва Туреччини, відбувся обмін полоненими між Росією та Україною, що дозволило повернути з російського полону захисників Маріуполя, зокрема військових «Азову».

Водночас, Турецька Республіка не приєднується до санкцій, уведених проти РФ. Турецькі посадовці уникають критики та звинувачень щодо Росії та її керівництва. Наразі турецька влада створює сприятливі умови для залучення до країни російського бізнесу та туристів. Задля притоку туристів у Туреччині засновано три авіаційні компанії, які працюють на російському напрямку⁴, а п'ять турецьких банків використовували російську платіжну систему «Мир»⁵. Проте після попередження Департаменту з контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів США про санкції проти фінансових установ, які використовують платіжну систему «Мир», турецькі банки (зокрема й Isbank та Denizbank) у вересні припинили обслуговувати платіжну систему «Мир», яку використовують туристи з країни-агресора⁶. Водночас Туреччина запропонувала

---

² Туреччина готова стати гарантом безпеки для України, але «потрібно уточнити деталі», – Ердоган. URL: <https://centr.tv/5241-turechchina-gotova-stati-garantom-bezpeki-dlja-ukrajini-ale-potribno-utochniti-detali-erdogan.html>

³ Україна підписала з Туреччиною та ООН угоду про експорт зерна. Що вона передбачає? URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-pidpisala-z-turechchinoyu-ta-oon-ugodu-pro-eksport-zerna>

⁴ Три компанії для росіян: як Туреччина допомагає агресору обходити санкції. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/4/7138850/>

⁵ Карти «Мир» в Турції летом 2022 года: памятка туристу. Ассоциация Туроператоров РФ, 27.06.2022 р. URL: <https://www.atorus.ru/node/48470>

⁶ Turkey's Isbank Suspends Use of Russian Mir Cards After US Warning. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-09-19/turkey-s-isbank-stops-using-russian-mir-cards-after-us-warning?leadSource=uverify%20wall>

Росії використовувати в країні власну систему платежів Трой замість карток «Мир», щоб у російських туристів не було проблем з оплатою⁷.

Залишаючись партнером України, і водночас не розриваючи відносини з РФ, Туреччина намагається використати свій статус для посередництва між ними. Анкара прагне взяти на себе ключову медіаторську роль для організації переговорного процесу, аби сприяти завершенню конфлікту, який заважає її регіональним планам. Продовження активної фази війни ставить Туреччину у незручне становище, оскільки збереження турецько-російських відносин в умовах продовження російської агресії проти України викликає все більше критики на Заході. Окрім цього, турецька влада бере до уваги внутрішньополітичний фактор – президентські та парламентські вибори, які відбудуться у 2023 р. За умов погіршення економічної ситуації в Туреччині, Ердоган прагне досягнути гучних зовнішньополітичних перемог та показати свою вагу на міжнародній арені. Це може бути використане в його передвиборчій кампанії задля збереження підтримки електорату. Укладання «зернової угоди» щодо розблокування українських чорноморських портів вважають у Туреччині визначним успіхом і розглядають як основу для подальшого розвитку переговорного процесу. Фактично, Ердоган здійснює «човникову дипломатію» і є посередником між Києвом та Москвою, ознайомлюючи лідерів України та РФ з позиціями та пропозиціями опонентів. Варто зважати на те, що у даному випадку він керується національними інтересами Туреччини та особистими політичними амбіціями. Також доцільно враховувати, що поразка України в протистоянні російській агресії, не відповідає турецьким інтересам, відтак сам факт контактів Ердогана з Путіним не потрібно сприймати як загрозу нашій державі. За будь-яких обставин Туреччину не варто вважати військовим союзником України у війні проти Росії. Втім, Анкара може зіграти важливу роль у дипломатичному процесі щодо російської агресії та залишитися важливим політичним партнером нашої країни.

1.2. Співпраця в галузі торгівлі

Серед основних драйверів розвитку економіки Туреччини виокремимо зовнішню торгівлю товарами. Політика стимулювання виробництва та експорту кінцевої продукції, спроможність бізнесу гнучко реагувати на динаміку попиту, а також кількість та підприємливість населення, вартість робочої сили зробили країну важливим центром як виробництва, так і дистрибуції товарів.

Ще одним важливим фактором, що сприяє турецькому експорту у сучасних умовах, є вигідне географічне розташування Туреччини між Європою та Азією. Це набагато скорочує вартість, час та підвищує надійність доставки товарів з Туреччини до Європи, порівняно, наприклад, з Китаєм. Великий потенціал для розвитку

---

⁷ Посидіти на двох стільцях. Туреччина запропонувала Росії альтернативу картам Мир. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/karti-mir-u-turechchini-zaproponovali-svoyu-platizhnu-sistemu-dlya-turistiv-z-rf-ostanni-novini-50274628.html>

експорту мають багато міжнародних компаній, представлених у Туреччині, сфера інтересів яких поширюється також і на ринки Близького Сходу та Північної Африки.

Водночас низка економічних викликів, як-от: розбалансування світової економіки, економічні наслідки війни РФ в Україні, жорстка монетарна політика більшості центробанків у світі, високі ціни на енергоносії та продовольство, криза обмінного курсу турецької ліри (*рис. 1*), висока інфляція (у вересні 2022 р. сягнула 83,45 % у річному вимірі)⁸, побоювання інвесторів щодо спроможності забезпечення фінансової стабільності, стримують реалізацію потенціалу зовнішньої торгівлі.

Рис. 1. Обмінний курс долара США до турецької ліри у 2012–2022 рр., станом на 07.10.2022 р.

Джерело: <https://tradingeconomics.com/usdtry:cur>

Для турецького бізнесу, який переважно зорієнтований на внутрішній ринок і для якого імпортна складова частина його продукції становить велику частку загальних витрат, обвал турецької ліри залишається значною проблемою. Але водночас девальвація грошової одиниці Туреччини стала стимулом для експортерів, які здійснюють витрати здебільшого в лірах, а надходження від бізнесу отримують у твердій валюті.

У 2021 р. зовнішня торгівля товарами досягла майже 500 млрд дол. США, що становило 61 % ВВП (*Додаток 1, рис. 1*) – рекордний показник за всю історію країни⁹. Останні 5 років характеризуються зростанням обсягів зовнішньої торгівлі товарами з деяким зниженням у 2019–2020 рр. відповідно через макрофінансову нестабільність і внаслідок пандемії COVID-19 та збереженням традиційно негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу, яке у попередньому році становило 46 млрд дол. США (*Додаток 1, рис. 2*).

Експорт Туреччини демонстрував помірне зростання з 164 млрд дол. США у 2017 р. до 181 млрд дол. США у 2019 р. Період нарощування експорту перервався у

⁸ Turkey's annual inflation hits new 24-year high at 83.45% in September. URL: https://www.business-standard.com/article/international/turkey-s-annual-inflation-hits-new-24-year-high-at-83-45-in-september-122100300443_1.html

⁹ Merchandise trade (% of GDP) – Türkiye.

URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS?locations=TR&view=chart>

2020 р., коли поставки за кордон зменшилися до 170 млрд дол. США. У 2021 р. з відновленням економік торговельних партнерів та світової торгівлі загалом, а також адаптації економіки Туреччини до нових умов торгівлі й пришвидшенням економічного зростання Туреччини до 11 %, її експорт стрімко збільшився майже на третину до 225 млрд дол. США.

Товарна структура турецького експорту зазнала незначної трансформації, що виявилось у збільшенні часток експорту металів та виробів з них, продукції хімічної промисловості, паливно-енергетичних товарів та зменшенні часток у експорті машин, устаткування і транспорту, текстилю, текстильних виробів, взуття, а також деяких коштовностей, продовольчих товарів й сільськогосподарської сировини (*Додаток 1, рис. 3*). Характерною рисою турецького експорту є висока частка експорту продукції обробних галузей промисловості, яка у 2021 р. становила 94,5 % загального експорту товарів¹⁰.

У 2021 р. найбільшими торговельними партнерами Туреччини в експорті стали Німеччина, США, Велика Британія, Італія, Ірак, Іспанія, Франція, Нідерланди, Ізраїль та РФ. Ці країни були серед основних ринків для турецьких товарів і 5 років тому, крім РФ. Замість неї до десятки основних країн в експорті входили Об'єднані Арабські Емірати. Очевидно, що позначилися напружені стосунки Туреччини з деякими країнами Близького Сходу, зокрема й ОАЕ, хоча останнім часом сторони докладають зусиль для поліпшення відносин та стимулювання торгівлі. Частка найбільших торговельних партнерів Туреччини у загальному експорті товарів становила 47,9 % (*Додаток 1, рис. 5*).

Щодо турецького товарного імпорту, то спостерігалось його скорочення у 2018–2019 рр., яке змінилось зростанням у 2020 р. і наступним суттєвим нарощуванням під час постпандемічного 2021 р. на майже 24 % до 271 млрд дол. США (*Додаток 1, рис. 2*).

Незважаючи на девальвацію турецької ліри та загалом певну макрофінансову нестабільність, попит на іноземні товари зберігається на досить високому рівні. Основними товарами, що імпортуються, залишаються машини, устаткування та транспорт, частка яких однак у 2021 р. скоротилася, порівняно з 2017 р. Також зменшилася частка імпорту текстилю, текстильних виробів, взуття та деяких коштовностей. Водночас простежується збільшення часток постачань із-за кордону продукції хімічної промисловості, паливно-енергетичних товарів та набагато менше від цих груп товарів – сільськогосподарської продукції (*Додаток 1, рис. 4*).

З огляду на політику стимулювання експорту товарів з більшою доданою вартістю, цілком природно, що у загальному обсязі імпорту товарів домінують проміжні товари, частка яких становить 77,4 %¹¹. Наприклад, Туреччина імпортує насіння олійних культур, шрот, зернові культури на корм для тваринницької галузі

¹⁰ За даними Турецького інституту статистики, у 2021 р. частка експорту продукції обробної промисловості становила 94,5 %, сільського господарства, лісництва та рибальства – 3,2 %, гірничодобувної промисловості та розробки кар'єрів – 1,8 %, інших – 0,5 %.

¹¹ За даними Турецького інституту статистики, у 2021 р. частка імпорту проміжних, капітальних та споживчих товарів у загальному обсязі імпорту становила відповідно 77,4 %, 13,2 %, 9,2 %.

(зокрема птахівництва, що розвивається швидкими темпами), сировину для свого харчового та хлібопекарського секторів, а також додатково ввозить бавовну як сировину для своєї відомої в усьому світі текстильної промисловості.

У 2021 р. Китай посів провідну позицію серед країн-постачальників товарів до Туреччини. Наступні за Китаєм країни – РФ, Німеччина, США, Італія, Індія, Франція, Республіка Корея, Іспанія та Бельгія. Частка першої десятки країн у загальному імпорті становила 52,7 % (Додаток 1, рис. 5).

У цьому контексті зрозуміла важливість торговельної співпраці України з Туреччиною, потенціал якої важко переоцінити. Туреччина є одним із найбільших партнерів України у торговельно-економічній сфері. За результатами 2021 р. Туреччина посіла 3-тє місце серед країн світу за обсягом українського експорту та 5-тє місце за обсягом товарообігу з Україною (1-е місце серед країн Близькосхідного регіону).

Двостороння торгівля товарами у 2021 р. досягла понад 7,4 млрд дол. США, що становить 5,3 % від зовнішньоторговельного обігу товарів України. Товарообіг між Україною та Туреччиною збільшився на 52,5 %, порівняно з 2020 р., продемонструвавши загалом тенденцію до зростання після падіння в 2014–2016 рр. та 2020 р. (Додаток 2, рис. 7).

Експорт українських товарів до Туреччини збільшився на 70 % та перебуває на рівні 4,1 млрд дол. США. Одночасно на 34,8 % збільшилося ввезення до України товарів турецького походження – до майже 3,3 млрд дол. США. Як і протягом попередніх років, у зовнішній торгівлі товарами з Туреччиною зафіксовано позитивне сальдо, яке становило майже 0,9 млрд дол. США.

У експорті українських товарів до Туреччини (Додаток 2, рис. 9) переважають метали та вироби з них, частка яких зросла з 45,6 % – у 2017 р. до 49,4 % – у 2021 р. Збільшилася частка експорту мінеральних продуктів (здебільшого руди) з 4,8 % – у 2017 р. до 6,5 % – у 2021 р.

Частка продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини (переважно зернові (пшениця, кукурудза, ячмінь), насіння олійних культур (соєві боби, насіння соняшнику), залишки і відходи харчової промисловості) в експорті дещо зменшилася: з 36,9 % – у 2017 р. до 35,3 % – у 2021 р., але у вартісному вимірі зафіксовано зростання. За даними міжнародного центру торгівлі, протягом 2017–2021 рр., Україна постачала у середньому 7,8 % усього імпорту цієї продукції до Туреччини, і входила до кола найбільших її постачальників поряд з РФ, ЄС, США, Бразилією, Малайзією тощо.

Товарна структура імпорту з Туреччини теж зазнала деяких змін (Додаток 2, рис. 10). Найбільшу частку в імпорті, як і раніше, становили машини, устаткування та транспорт, яка проте зменшилася з 26,8 % – у 2017 р. до 25 % – у 2021 р. Водночас, порівняно з 2017 р., у 2021 р. скоротилися частки ввезених продтоварів та сільськогосподарської сировини з 23,2 % до 15,5 %, продукції хімічної промисловості – з 15,1 % до 14,9 %, мінеральних продуктів – з 2,9 % до 2,2 %, деревини та целюлозно-паперових виробів – з 1,7 % до 1,6 %.

Реалізація політики диверсифікації імпорту енергетичних ресурсів сприяла збільшенню частки ввезених з Туреччини паливно-енергетичних товарів з 0,8 % – у 2017 р. до 7,3 % – у 2021 р. Імпорт металів та виробів з них збільшився у 2021 р. до 17,1 % імпорту турецьких товарів (у 2017 р. – 15,6 %). Текстиль, текстильні вироби та взуття стали ще однією групою товарів, частка імпорту якої збільшилася з 9,6 % – у 2017 р. до 12,1 % – у 2021 р.

Враховуючи значний торговельно-економічний потенціал Туреччини, Україна прагне не тільки відновити, а й вивести відносини з цією країною на принципово новий рівень. Як свідчать результати 2021 р., досягнення 10 млрд дол. США товарообігу між Україною та Туреччиною¹² і навіть значно більшого показника – цілком реальний орієнтир.

Відновлення економіки України значною мірою залежатиме і від зміцнення економічної співпраці України та Туреччини. Важливими аспектами цього є налагодження торгівлі, участь у відбудові України, забезпечення вільного судноплавства в Азово-Чорноморському регіоні, що наразі продемонструвала реалізація Угоди про відновлення безпечного експорту українських зернових¹³.

Важлива роль у цьому процесі покладається і на Угоду про вільну торгівлю між урядами України та Турецької Республіки, ратифікацію якої відкладено через вторгнення РФ в Україну.

1.3. Інвестиційна співпраця

Туреччина та Україна здійснюють активну торговельно-економічну співпрацю серед багатьох груп товарів та послуг. При цьому Туреччина є певним хабом для розвитку торговельних відносин України з країнами Близького Сходу, африканського континенту, співпраці з міжнародними організаціями. Туреччина бере активну участь у тендерах щодо будівництва крупних інфраструктурних об'єктів.

Між двома країнами протягом тривалого часу здійснюється активний діалог щодо розвитку економічної та інших видів співпраці. Зокрема укладено 161 двосторонній документ. Угоду між Турецькою Республікою та Україною щодо взаємного захисту інвестицій підписано ще в листопаді 1996 р. У жовтні 2017 р. підписано наступну Угоду про взаємне сприяння та захист інвестицій¹⁴.

Інвестиційна співпраця України і Турецької Республіки активно розвивається вже понад три десятиліття. У створеному міждержавному середовищі активно працюють суб'єкти господарської діяльності як Туреччини, так і України. Зокрема у 2004 р. у Києві група турецьких бізнесменів під егідою Посольства Турецької

---

¹² Дослідження «Оцінка перспектив укладання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Турецькою Республікою». URL: <https://fru.ua/ua/media-center/analytics/doslidzhennya-otsinka-perspektiv-ukladannya-ugodi-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrajinoyu-ta-turetskoyu-respublikoyu>

¹³ Заява МЗС України щодо підписання угоди про відновлення безпечного експорту українських зернових. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-pidpisannya-ugodi-pro-vidnovlennya-bezpechnogo-eksportu-ukrayinskih-zernovih>

¹⁴ Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про взаємне сприяння та захист інвестицій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005-17

Республіки в Києві заснувала Міжнародну турецько-українську асоціацію бізнесменів (TUID), котра активно допомагає підприємцям обох країн у розвитку інвестиційної діяльності. Сьогодні TUID працює зі своїми філіями по всій Україні, розташованими в Києві, та представництвом у Стамбулі, триває робота щодо відкриття філій у 2 інших містах України.

У 2012 р. група турецьких бізнесменів у Києві заснувала Союз промисловців і підприємців Туреччини та України «ТУСІБ» (TUSIB). Організація сприяє налагодженню зв'язків серед турецьких і українських підприємств та професійних співтовариств, заохочує турецько-український бізнес і торгівлю, забезпечує доступ до інформації, ресурсів, контактів і послуг підтримки бізнесу з метою полегшення інвестицій в Україні та Туреччині.

За даними Національного банку України, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (залишків) (*інструменти участі в капіталі та боргові інструменти*), станом на 31.12.2021 р., становив 64 163,2 млн дол. США¹⁵. Туреччина посідає 15 місце серед іноземних інвесторів з показником 615,2 млн дол. США (*табл.*).

Таблиця

Обсяг прямих інвестицій Туреччини в економіку України, млн дол. США

Інвестиції / Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Прямі інвестиції (усього)	317,5	362,6	263,2	333,3	454,7	561,5	615,2
Інструменти участі в капіталі	173,6	211,4	190,2	240,8	282,8	255,6	295,2
Боргові інструменти	143,9	151,1	73,1	92,5	172,0	305,9	320,1

Джерело: Національний банк України.

Водночас, за експертними оцінками, загальний обсяг турецьких інвестицій в Україну, з урахуванням фінансових ресурсів, залучених через банківські структури та спільні підприємства, розташовані в третіх країнах, становив близько 3 млрд дол. США¹⁶.

За офіційними даними, станом на 31.12.2021 р., Турецька Республіка інвестувала в економіку України 295,2 млн дол. США.

Найбільший обсяг інвестицій з Туреччини в Україну надійшов до таких сфер: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 99 млн дол. США; операції з нерухомим майном – 83,2 млн дол. США; промисловість – 40 млн дол. США; будівництво – 28,1 млн дол. США; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 13,3 млн дол. США; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування –

¹⁵ Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

¹⁶ Інтерв'ю Міністра фінансів Сергія Марченка для турецького Агентства Анадолу (03.02.2021 р.). URL: https://mof.gov.ua/uk/news/interviu_ministra_finansiv_sergii_marchenka_dlia_agentstva_anadolu_03022021-2687

б млн дол. США; сільське, лісове та рибне господарство – 3,6 млн дол. США; професійна, наукова та технічна діяльність – 2,1 млн дол. США; інформація та телекомунікації – 0,7 млн дол. США. Інвестиції також надходили до сфер фінансової та страхової діяльності, а також надання інших видів послуг.

Прямі інвестиції з України до Туреччини склали 1,7 млн дол. США та були спрямовані у промисловість, а саме: у переробну промисловість; оптову та роздрібну торгівлю; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; у сферу адміністративного та допоміжного обслуговування.

Інвестиції турецького походження вкладалися у великі суб'єкти господарської діяльності, у малі крафтові підприємства. Сюди входять також реінвестиції від доходів, що отримують турецькі компанії на території України. У деяких галузях, особливо пов'язаних з наданням будівельних послуг, інвестиції компаній формуються за рахунок майна та інших активів, що акумулюються в рамках виконання крупних будівельних проєктів.

Серед найбільших інвестиційних проєктів варто відзначити Turkcell, Guris, TerraTarsa, Agro Produkt Kherson, Pegasus Airlines.

За даними Офісу із залучення та підтримки інвестицій (UkraineInvest¹⁷), основними напрямками зацікавленості турецького бізнесу є:

- впровадження проєктів з розвитку інфраструктури, зокрема на умовах PPP (державно-приватного партнерства) та концесійні проєкти розвитку інфраструктури;
- сектор телекомунікацій – турецька компанія Turkcell є власником третього за величиною мобільного оператора в Україні Lifecell;
- приватизація об'єктів державної власності;
- інвестиційна співпраця у секторі агропромислового виробництва (вирощування зернових, розвиток тваринництва);
- сфера рекреаційного бізнесу та громадського харчування;
- ІТ галузь та відновлювальна енергетика.

У січні 2022 р. представники турецького Ziraat Bank обговорили з представниками українського Офісу із залучення та підтримки інвестицій можливість виходу банку на український ринок¹⁸. Під час зустрічі йшлося про інвестиційний клімат України та подальші кроки організаційно-консультативної підтримки з боку UkraineInvest для інвестиційних намірів Ziraat Bank¹⁹.

Туреччина також зацікавлена у розвитку портової інфраструктури. Під час останніх довоєнних зустрічей між президентами України В. Зеленським та Туреччини Р. Ердоганом питання інвестицій було одним з головних. Зокрема

---

¹⁷ Офіс із залучення та підтримки інвестицій, створений урядом для залучення прямих іноземних інвестицій та допомоги наявним інвесторам у розширенні свого бізнесу в Україні.

¹⁸ Ukraine Invest. URL: <https://www.facebook.com/UkraineInvest/posts/230301829291128>

¹⁹ Ziraat Bank є одним із найбільших банків Турецької Республіки, заснований у 1863 році. Банк працює у 115 пунктах у 17 країнах світу. До основних фінансових послуг банку входять корпоративні та роздрібні кредити, фінансування зовнішньої торгівлі та інвестицій, структурне фінансування, міжнародні перекази та казначейські операції.

досягнуто домовленості щодо передачі в концесію портів «Херсон» та «Ольвія», про інвестиції в рекреаційний комплекс у південних областях України, транспортну та логістичну інфраструктуру.

До початку повномасштабного вторгнення РФ в Україні працювало 700 турецьких компаній. Турецькі будівельні фірми вже побудували в країні понад 200 проєктів загальною вартістю понад 8 млрд дол. США, включаючи дороги, трамвайні колії, готелі та торгові центри. Дорожня компанія Onur – найвідоміша турецька будівельна фірма в Україні – посідає друге місце за оборотом серед усіх дорожньо-будівельних компаній країни, працювала на великих ділянках відновленої траси Київ-Одеса. Lifecell, третій за величиною оператор телефонної мережі в Україні, який повністю належить телекомунікаційному гіганту Turkcell, також є найбільшим турецьким бізнесом в Україні²⁰.

Голова асоціації TUID Бурак Пехліван (Burak Pehlivan) зазначив, що інвестиції турецьких бізнесменів до повномасштабного вторгнення РФ в Україну оцінювалися в 4,5 млрд дол. США. Відтоді кількість працівників турецьких компаній скоротилася вдвічі – до 15 000 осіб²¹. Загалом у березні поточного року третина всіх компаній в країні припинила роботу. Близько 10 % потужностей (об'єктів) турецьких компаній розташовано на територіях, захоплених російськими військами. Деякі турецькі фірми повідомили про пошкодження своїх складів і товарів під час російських атак.

Зважаючи на взаємні інтереси обох країн, інвестиційна співпраця розвиватиметься як під час війни (із закономірними обмеженнями), так і в повоєнний період. Його розвиток варто сприймати та оцінювати як ланку осі безпеки, що має сформуватись групою країн у територіальних межах від Балтійського до Чорного морів. Для цього, окрім взаємного інвестування в основні галузі, в рамках стратегічних інтересів України, необхідними є розвиток кооперативних зв'язків та регіональних ланцюгів доданої вартості для забезпечення економічної та військової стабільності країн регіону та зближення стратегічних інтересів обох країн, або частки з них.

Так, 27 червня Запорізька торгово-промислова палата, в рамках проведення турецько-української конференції міжрегіональної співпраці, презентувала регіональний бізнес під час зустрічі з турецькими колегами. У заході взяли участь представники регіональних палат України та Туреччини, керівники турецьких товарних бірж²².

26 липня, за підтримки Ради експортерів та інвесторів при МЗС України та Торгової палати провінції Конія, Посольство України в Турецькій Республіці

---

²⁰ Turkey now Ukraine's top foreign investor, with already booming free trade set to grow further. URL: <https://www.intellinews.com/turkey-now-ukraine-s-top-foreign-investor-with-already-booming-free-trade-set-to-grow-further-225399/>

²¹ Turkish investors return to Ukraine. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-investors-return-to-ukraine-173763>

²² Палати і товарні біржі Туреччини підтримують Україну і український бізнес. URL: <https://www.cci.zp.ua/palaty-i-tovarni-birzhi-turechchyny-pidtrymuyut-ukrayinu-i-ukrayinskyj-biznes/>

організувало онлайн зустріч представників українського та турецького бізнесу, в рамках якого учасники обговорили можливості посилення В2В контактів між обома країнами, а також розширення двосторонньої торговельно-економічної та інвестиційної співпраці²³.

2 вересня у Львові відбувся українсько-турецький бізнес-форум, мета якого – презентувати потенціал українського бізнесу для турецьких підприємців, обговорити напрями подальшої взаємодії та нагальні питання двосторонньої співпраці у різних секторах економіки, залучити інвестиції в українську економіку, допомогти в експорті української продукції та послуг на зовнішні ринки. Основними організаторами заходу стали Торгово-промислова палата України спільно з Союзом палат і товарних бірж Туреччини (ТОВВ)²⁴ та турецько-українська асоціація бізнесменів²⁵. Діловий форум став першим за півроку війни масштабним офлайн-форумом для бізнесу. В рамках форуму підписано Тристоронню угоду про співпрацю між ТПП України, ТОВВ та TUID. Дві сотні представників українських та турецьких компаній взяли участь у двосторонніх В2В-переговорах²⁶.

1.4. Співпраця у військово-технічній та оборонно-промисловій сферах

Співпраця у військово-технічній сфері (ВТС) та оборонно-промисловому комплексі (ОПК) між Україною та Туреччиною розвивається за кількома напрямиами. Протягом останніх років йдеться про від 30 до 50-60 проєктів, які так чи інакше стосуються ВТС. І це не обмежується експортом готової турецької продукції, який є додатковим стимулом розвитку турецького ОПК та одним із головних пріоритетів чинної влади Туреччини. Анкара зацікавлена в українських розробках та критичних технологіях, які можуть застосовуватися в турецьких проєктах перспективного озброєння. Насамперед йдеться про авіаційні та ракетні двигуни. Попри успіхи у розвитку національного ОПК, наразі зберігається залежність Туреччини від імпорту компонентів для військового озброєння із західних держав. В умовах погіршення відносин зі США та Європою, це становить ризик для турецького оборонно-промислового комплексу. Відтак, Туреччина шукає альтернативні джерела поставок якісних компонентів, необхідних для виробництва ефективного сучасного озброєння.

Таким чином, військово-технічна співпраця між Україною і Туреччиною має значення не лише для посилення обороноздатності української держави за рахунок

---

²³ У Туреччині відбулася онлайн зустріч представників українського та турецького бізнесу. URL: <https://rei.mfa.gov.ua/news/vidbulasya-onlajn-zustrich-predstavnikiv-ukrayinskogo-ta-tureckogo-biznesu>

²⁴ Спілка торгових палат і товарних бірж Туреччини (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, ТОВВ) – конфедерація усіх регіональних торгових, промислових і морських торговельних палат Туреччини, а також товарних бірж. Заснована 8 березня 1950 р. в Анкарі як неурядова організація, вищий представницький орган приватного сектору економіки. Наразі Спілка нараховує 365 торгових палат і товарних бірж. Членство у Спілці мають приблизно 1,4 млн різних компаній.

²⁵ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИЙ ДІЛОВИЙ ФОРУМ. URL: <https://ucco.org.ua/events/forums-and-conferences/ukrayinsko-turetskii-dilovii-forum-1>

²⁶ Бізнес об'єднує Україну й Туреччину. URL: <https://ucco.org.ua/press-center/ucco-news/biznes-obiednuie-ukrayinu-i-turechchinu>

імпорту турецького озброєння, але й відкриває нові можливості для продукції українського ОПК. Останній фактор особливо важливий в умовах гострої конкуренції на світових ринках озброєнь і наявності в Туреччині низки традиційних держав-партнерів, які імпортують турецьку продукцію (Катар, Пакистан, Азербайджан). При цьому Україні вкрай важливо не допустити втрати контролю за власним інтелектуальним капіталом та розробками, яка можлива у випадку продажу технічної документації. Національним інтересам нашої держави відповідає продовження участі українських компаній у реалізації спільних проєктів з турецькими підприємствами в якості повноцінних партнерів, або ж створення спільних підприємств та виробничих потужностей.

Варто зазначити, що українсько-турецька співпраця у сфері оборонно-промислового комплексу останніми роками вийшла на перший план та вигідно вирізняється рівнем і перспективами виробничої кооперації. Розвитку двосторонніх відносин сприятиме й подальша реалізація рамкової військової угоди між урядами України та Туреччини (підписано 16 жовтня 2020 р. та ратифіковано Верховною Радою 18 листопада 2021 р.), яка відкриває нові можливості для військової та військово-технічної співпраці між країнами за понад 21 напрямом, зокрема у сфері оборонної промисловості²⁷.

Українські підприємства вже співпрацюють з турецькими у таких сферах як: постачання широкої номенклатури запчастин та комплектуючих до озброєння і військової техніки; капремонт вертольотів, навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів; оснащення бойових модулів турецького виробництва керованими ракетами; виготовлення та постачання турбогвинтових двигунів; виробництво комплексів активного захисту. Українська промисловість активно працює з такими турецькими компаніями як «Aselsan», «Roketsan», «Havelsan», «МКЕК», «Delta Defense», «Ваукар Макина» та багатьма іншими.

Основним напрямом військово-технічної співпраці між Україною та Туреччиною залишається розробка перспективних БПЛА. Турецька компанія Ваукар Макина вже відома своїми виробами, які добре зарекомендували себе у військових конфліктах на Близькому Сході, Північній Африці та Південному Кавказі. Для реалізації проєкту БПЛА Ваурактар Акінци вона використовує двигуни українського державного підприємства «Івченко-Прогрес»²⁸. Водночас у листопаді 2021 р. турецька компанія Ваукар та запорізька «Мотор Січ» домовилися про інтеграцію у важкий БПЛА Акінци двигуна МС-500 та підписали відповідну угоду²⁹. Компанія також підписала з ДП «Івченко-Прогрес» угоду щодо закупівлю партії

---

²⁷ Рамкова військова угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text

²⁸ Moskalyk D. Turkish-Ukrainian Strategic Partnership in the Field of Military Industrial Complex at the Modern Stage. *Avrasya Dünyası / Eurasian World*. 2021. № 8. P. 26.

²⁹ Важкий БПЛА Акінци отримає ще один український двигун від «Мотор Січ». URL: https://defence-ua.com/people_and_company/vazhkij_bpla_akinci_otrimaje_sche_odin_ukrajinskij_dvigun_vid_motor_sich-5315.html

турбореактивних двоконтурних двигунів з форсажною камерою AI-322Ф для перспективних безпілотних винищувачів Mius³⁰.

Україна закуповує в Туреччині БПЛА Bayraktar TB2³¹, які активно використовуються для відбиття російської агресії. При цьому керівництво компанії Baykar Makina неодноразово демонструвало свою проукраїнську позицію, що дозволить продовжити стабільне партнерство у цій сфері. Перспективним напрямом двосторонньої взаємовигідної співпраці є проект побудови на території України заводу з виробництва БПЛА Bayraktar. Згідно з останніми даними, навіть в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну турецька сторона не відмовляється від реалізації цього проекту³².

Варто зазначити, що у лютому поточного року підписано рамкову угоду між урядами України й Туреччини про співпрацю у сфері високих технологій, авіаційній та космічній галузях. Цією угодою передбачено також розроблення, виробництво та експлуатацію безпілотних літальних апаратів Bayraktar³³.

При цьому Україна забезпечить реалізацію інвестиційного проекту з розроблення, виробництва та експлуатації БПЛА саме на території нашої країни, а Туреччина побудує центр для виробництва БПЛА. Нині компанія Baykar уже почала будівництво в Україні не лише заводу з виготовлення безпілотників, а й дослідницького центру та центру передового виробництва. Такі центри створять замкнений цикл, завдяки якому виготовлятимуть не лише зовнішню, а й внутрішню складову БПЛА саме в Україні³⁴.

Українсько-турецька військово-технічна співпраця розвивається і по інших напрямках. Прикладом спільного проекту є створення бойового модуля Serdar, розробленого турецькою компанією «Aselsan» та українськими підприємствами (ДККБ «ЛУЧ» та «Спецтехноекспорт»). Турецькі партнери є розробниками електронних систем модулю, натомість українська сторона постачає озброєння для нього (протитанкові комплекси «Скиф») та системи наведення для них.

Одним з напрямів посилення військово-морського потенціалу України стало укладання контракту на побудову в Туреччині корветів типу «Ada». Наразі перший корабель уже будується, указом президента України йому присвоєно назву «Гетьман

---

³⁰ Baykar замовив «Івченко-Прогрес» поставку двигунів для безпілотного винищувача MIUS. URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/baykar_zamoviv_ivchenko_progres_postavku_dviguniv_dlja_bezpilotnogo_vinischuvacha_mius-5313.html

³¹ Turkey's defense industry eyes export expansion as government navigates geopolitical stage. URL: <https://www.defensenews.com/top-100/2022/08/08/turkeys-defense-industry-eyes-export-expansion-as-government-navigates-geopolitical-stage/>

³² Бойко І. «Вже придбали землю»: посол у Туреччині про будівництво заводу Bayraktar в Україні. *УНІАН*, 8 серпня 2022 р. URL: <https://www.unian.ua/politics/zavod-bayraktar-v-ukrajini-na-yakiy-stadiji-budivnictvo-novini-ukrajina-11933484.html>

³³ У присутності президентів між Україною й Туреччиною підписано низку документів, які сприятимуть значному збільшенню товарообігу двох країн. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-prisutnosti-prezidentiv-mizh-ukrayinoyu-j-turechchinoyu-pi-72701>

³⁴ Приватні інвестиції в Україну: чи буде Туреччина першопрохідцем у цій галузі в умовах воєнного стану? URL: <https://mc.today/uk/blogs/privatni-investitsiyi-v-ukrayinu-chi-bude-turechchina-pershoprohidtsem-v-tsiy-galuzi-v-umovah-voyennogo-stanu/>

Іван Мазепа»³⁵. Натомість турецька сторона виявила зацікавленість до проєкту українського транспортного літака Ан-178.

2. УГОДА ПРО ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ З ТУРЕЧЧИНОЮ : АНАЛІЗ МОЖЛИВИХ НАСЛІДКІВ

Важливим елементом зовнішньоторговельної політики Туреччини є запровадження сприятливого режиму для торгівлі з країнами-партнерами на взаємовигідних умовах у спосіб створення митних союзів або зон вільної торгівлі (ЗВТ).

Це дає можливість Туреччині, з одного боку, не поширювати преференції на всі країни-члени СОТ, з іншого – сконцентруватися на просуванні своїх інтересів у пріоритетних країнах, оскільки СОТ не забезпечує прийнятний рівень лібералізації торгівлі на багатосторонньому рівні.

Як відомо, Туреччина утворила з ЄС митний союз та має 22 чинні двосторонні угоди про вільну торгівлю (УВТ) з Албанією, Боснією і Герцеговиною, Великою Британією, Венесуелою, Грузією, Єгиптом, ЄАВТ, Ізраїлем, Косово, Македонією, Малайзією, Марокко, Молдовою, Палестиною, Республікою Маврикій, Республікою Корея, Сербією, Сінгапуром, Тунісом, Фарерськими островами, Чилі та Чорногорією³⁶.

З багатьма країнами Туреччина веде переговори щодо оновлення чинних угод про вільну торгівлю, започаткування нових угод, перебуває на завершальному етапі їх укладання, а також у процесі ратифікації вже підписаних угод, зокрема з Україною.

Положення митного союзу між Туреччиною та ЄС зумовлюють значною мірою її зовнішньоторговельну політику, оскільки передбачають приєднання цієї країни до спільної торговельної політики ЄС щодо країн, які не є членами ЄС, зокрема в частині, що стосується угод про вільну торгівлю. У результаті цього відбулася поступова лібералізація турецьких тарифів на більшість промислових товарів і деяку сільськогосподарську продукцію з третіх країн, з якими ЄС уклав угоди про вільну торгівлю.

Отже Туреччина, як сторона у митному союзі з ЄС, зацікавлена в угоді про вільну торгівлю з Україною. Туреччина виходила зі своїх торговельних пріоритетів щодо розширення доступу до ринку України, тому що, відповідно до своїх зобов'язань у рамках цього митного союзу, відкрила свій ринок як для товарів походженням з ЄС, так і до певної міри для товарів з України, що мають можливість потрапляти до Туреччини через ЄС, який має з Україною поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Водночас, Туреччина постала перед необхідністю створення рівних умов для своїх товарів, які конкурували на

---

³⁵ Указ Президента України від 18 серпня 2022 р. № 586 /2022 «Про присвоєння імені гетьмана Івана Мазепи корвету класу «Ada» Військово-Морських Сил Збройних Сил України». *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5862022-43657>

³⁶ Free Trade Agreements. URL: <https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements>

українському ринку з товарами ЄС, оскільки згадана угода між ЄС та Україною дає можливість ЄС постачати товари за нульовими, зменшеними ставками ввізного мита або за тарифними квотами.

Туреччина зацікавлена у створенні підприємств та вкладенні інвестицій на території України. Географічне розташування України сприяє активнішому просуванню турецьких товарів, зокрема і до країн ЄС, з якими межує наша країна.

Для України ринок Туреччини привабливий з точки зору можливостей доступу української сільськогосподарської та промислової продукції до майже 1 млрд споживачів, зокрема 448 млн – в ЄС, 463 млн – у країнах, з якими Туреччина уклала УВТ, та майже 85 млн – населення Туреччини³⁷.

Крім того, Україні необхідно було забезпечити певну передбачуваність на турецькому ринку для українського бізнесу та розширити асортимент експортної продукції, тому що Туреччина, використовуючи різні інструменти захисту внутрішнього ринку та стимулювання виробництва і експорту готової продукції та продукції з більшою доданою вартістю (*наприклад, збільшуючи ставки ввізного мита, скасовуючи або знижуючи ставки ввізного мита, застосовуючи режим внутрішньої переробки*³⁸³⁹ *тощо*), вдається досить часто до зміни рівня доступу до власного ринку, бо має можливості для маневру завдяки високим зв'язаним ставкам у рамках СОТ і може послаблювати торговельний режим залежно від потреб економіки.

Загалом, переговори між Україною та Туреччиною про створення зони вільної торгівлі були тривалими та складними, оскільки кожна із сторін, з одного боку, намагалася максимально захистити власних підприємців та врахувати їхні інтереси, а з іншого – розширити та збільшити свої експортні можливості завдяки лібералізації доступу до ринку товарів.

Отже, після багаторічних переговорів, 3 лютого 2022 року уряди України та Туреччини підписали Угоду про вільну торгівлю між Україною та Турецькою Республікою (далі – Угода). Угода складається з 9 розділів та 8 додатків, які охоплюють торгівлю товарами та послуги. Крім того, документ передбачає заходи, яких мають вжити сторони для сприяння взаємній комерційній присутності, зокрема завдяки спрощенню процедур у підприємницькій діяльності, а також заохочення взаємних інвестицій та усунення бар'єрів для використання та розвитку електронної комерції. Конкуренція, врегулювання суперечок, захист прав інтелектуальної власності, положення щодо визначення походження товарів також регулюються Угодою.

---

³⁷ WHY INVEST IN TÜRKİYE?

URL: <https://www.invest.gov.tr/en/library/publications/lists/investpublications/why-invest-in-turkiye.pdf>

³⁸ INWARD PROCESSING PROCEDURES.

URL: <https://www.trade.gov.tr/data/603366c413b8760e6479c30b/Inward%20processingregime.pdf>

³⁹ Згідно з режимом внутрішньої переробки, турецькі виробники можуть безмитно імпортувати сировину та проміжні товари, що використовуються для виробництва експортних товарів, або отримувати компенсацію за сплачене ввізне мито.

Крім того, Угода передбачає засоби захисту торгівлі, які використовуватимуться для захисту вітчизняної промисловості від турецького експорту, а саме: антидемпінгові, компенсаційні та захисні заходи; можливість застосування двосторонніх захисних заходів; застосування правил СОТ щодо проведення розслідувань і застосування заходів торговельного захисту; створення Спільного комітету, який має контролювати та розглядати виконання Угоди, контролювати можливість подальшого усунення перешкод між сторонами, розглядати зміни до Угоди тощо.

Проте основним питанням є умови доступу до ринку товарів, оскільки Туреччина має значно вищий тарифний захист, ніж Україна. Вступаючи до СОТ, Україна зв'язала максимальні рівні ввізних мит на всі тарифні лінії та втратила право збільшувати митні ставки більше рівня, визначеного протоколом про вступ. Найбільша ставка мита встановлена на цукор-сирець на рівні 50 % та олію соняшникову – 30 %. Крім того Україна взяла зобов'язання не використовувати жодних додаткових зборів при імпорті. Туреччина зв'язала ввізні мита лише для половини товарних позицій, а за рештою – може змінювати ставки на власний розсуд. При цьому максимальні ставки мита сягають 225 % на м'ясо, 180 % – на молочну продукцію, 135 % – на цукор та вироби з нього, 130 % – на зернові культури (крім насіння для сівби) тощо. Туреччина застосовує адвалерні (відсоткові) та комбіновані ставки мита, а до окремих перероблених товарів – сільськогосподарський компонент (додатковий специфічний тариф), який розраховується на основі вмісту в продукті молочного жиру, білків молока, крохмалю / глюкози і сахарози / інвертованого цукру / ізоглюкози та сплачується в євро за 100 кг нетто. Так, сільськогосподарський компонент застосовується, наприклад, до імпорту молочних паст, окремих кондитерських виробів з цукру, шоколаду та інших готових виробів з вмістом какао, солодкого печива та інших хлібобулочних виробів, а також деякої іншої продукції. Крім того країна додатково стягує з імпортової продукції транспортний збір, муніципальний збір та збір у фонд розвитку житла.

Для українських товарів середня зв'язана ставка мита при експорті в Туреччину складає 28,9 %, а для турецьких товарів при експорті в Україну – 5,8 %. У 2021 р., за даними СОТ «World Tariff Profiles 2022»⁴⁰, середньоарифметична ставка ввізного мита на сільськогосподарську та харчову продукцію в Україні становила 9,1 %, на промислові товари – 3,7 %. Водночас у Туреччині цей показник становив 41,1 % та 5,8 % відповідно.

Під час переговорів щодо угоди про ЗВТ головна проблема полягала саме в доступі до ринку сільськогосподарських товарів та металургійної продукції, оскільки обидві країни є значними виробниками у цих сферах, а також у тарифах, які застосовуватимуть до кожної з груп товарів. При цьому, якщо в Україні був

---

⁴⁰ World Tariff Profiles 2022. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_tariff_profiles22_e.pdf

досить лібералізований ринок, відкритий для будь-якої групи товарів, то турецький ринок досить закритий, особливо щодо сільськогосподарських товарів.

Варто зазначити, що Туреччина, навіть у рамках ЗВТ, не відкриває повністю свої ринки сільгосппродукції й металів. Партнерам по ЗВТ Туреччина надає лише незначні тарифні квоти на сільгосптовари. Часто у рамках тарифних квот ставки ввізних мит не нульові, а лише дещо знижені, порівняно з початковим рівнем. Наприклад, для пшениці та інших зернових культур, соняшникової та інших видів рослинних олій, які імпортуються з країн ЄС, Туреччина встановила тарифні квоти⁴¹, а от для Албанії, Македонії ці товари вилучено із режиму вільної торгівлі, для Малайзії зернові культури також вилучаються. Щодо металургійної продукції Туреччина, як правило, зберігає у рамках ЗВТ право піднімати ввізні мита за несприятливих обставин.

Доступ до ринку сільськогосподарських товарів

Розглянемо основні положення щодо доступу до українського ринку сільськогосподарських товарів та харчової продукції (групи 1-24 ГС).

- З дати набрання чинності цією Угодою скасовується мито на окремі види продукції, щодо якої під час проведення переговорів досягнуто домовленості про скасування ставок ввізного мита з дати набрання чинності цією Угодою (*зокрема свіжі огірки та помідори, фініки, інжир, авокадо, виноград, яблука та груші, абрикоси, черешні, персики; консервовані огірки, корнішони, перець, консервовані абрикоси, вишні та черешні, персики та суніці; тютюн, сигарети тощо*).

- Мита скасовуються протягом перехідного періоду в 2, 3, 5, 7 та 10 років – охоплює 1082 тарифні лінії.

- Для окремих товарів застосовується принцип зниження мита на 20 %, 30 % або 50 %, починаючи з дати набрання чинності цією Угодою – охоплює 145 тарифних ліній.

- Зниження мита на 20 %, 40 % або 50 % протягом 5 років та на 50 % протягом 2 років – охоплює 217 тарифних ліній.

- Окремі категорії товарів підпадають під дію тарифних квот з нульовими ставками ввізних мит у межах квоти. Поза квотою до цих товарів буде застосовуватися режим найбільшого сприяння (РНС) – охоплює 254 тарифні лінії (*зокрема м'ясо птиці, інші готові чи консервовані продукти з м'яса птиці, вершкове масло, сири, яйця, кондитерські вироби з цукру, шоколад, готові продукти з борошна, крохмалю або молока, пшениця Vulgur, хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, приготовлені або консервовані томати, виноградний та яблучний сік, морозиво*).

---

⁴¹ Official Journal of the European Communities. 20 March 1998. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:1998:086:FULL&from=EN>

- Вилучено з режиму вільної торгівлі 85 тарифних ліній (*зокрема свинину, сало, окремі види риби, морожену картоплю, пшеничне борошно, борошно із зерна інших зернових культур, цукор, інші цукри і сиропи тощо*).

Розглянемо основні положення щодо доступу до турецького ринку сільськогосподарських товарів та харчової продукції.

- З дати набрання чинності цією Угодою на окремі види товарів мито скасовується одразу.

- Мита скасовуються протягом перехідного періоду в 3, 5 та 7 років – охоплює 683 тарифних ліній.

- Окремі товари, щодо яких застосовуються комбіновані ставки мита, знижено до нуля адвалерну складову частину та зменшено специфічну ставку – охоплює 32 тарифні лінії.

- Для окремих товарів застосовується принцип зниження мита на 8 %, 15 %, 19 %, 20 %, 23 %, 30 %, 50 % або 75 %, починаючи з дати набрання чинності цією Угодою – охоплює 407 тарифних ліній.

- Зниження мита на 50 % протягом 5 років – охоплює 5 тарифних ліній.

- Окремі категорії товарів підпадають під дію тарифних квот з нульовими ставками ввізних мит у межах квоти. Поза квотою до цих товарів буде застосовуватися РНС – охоплює 590 тарифних ліній (*зокрема жива ВРХ, ягнята, яловичина, м'ясо птиці, інші готові чи консервовані продукти з м'яса птиці, молочна сироватка, вершкове масло, сири, яйця, мед, свіжі помідори, цибуля ріпчаста, горіхи волоські, яблука та груші, вишні, жито, овес, сорго зернове, гречка, просо, насіння канаркової трави, борошно пшеничне, крупи із зерна зернових культур, оброблене іншими способами зерно зернових культур, солод, пшеничний, кукурудзяний та картопляний крохмалі, насіння свиріпи або ріпаку, олія соєва, свиріпова або ріпакова з кукурудзи сира, кондитерські вироби з цукру, шоколад, готові продукти з борошна, крохмалю або молока, макаронні вироби, хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, приготовлені або консервовані томати, варення, джеми, приготовлені або консервовані іншим способом груші, абрикоси, вишні, персики та суниці, томатний, виноградний та яблучний сік, морозиво тощо*).

- Вилучено з режиму вільної торгівлі 493 тарифні лінії (*зокрема окремі категорії живої ВРХ, живих свиней, овець, кіз та свійську птицю, свинину, баранину, м'ясо коней, віслюків, субпродукти їстівні свиней, сало, солоні, сушені або копчені м'ясо та їстівні м'ясні субпродукти, згущені молоко та вершки, цибулю-порей, інжир, цитрусові, чай, сушений, подрібнений або мелений перець, пшеницю, ячмінь, кукурудзу, рис, інші зернові культури, всі види борошна (крім пшеничного), крупу з пшениці та кукурудзи, борошно, крупи, порошок з картоплі, із сушених бобових овочів або з коренеплодів, окремі види крохмалю, арахіс, насіння соняшнику, інші види соєвої олії, олію арахісову, оливкову, пальмову, соняшникову, кокосову, пальмоядрову, окремі види свиріпової, ріпакової або гірчичної олії, окремі види іншої олії рослинної, ковбаси, готові чи консервовані продукти з м'яса чи м'ясних субпродуктів (крім свійської птиці), цукор, цукрові сиропи (крім хімічно чистої*

фруктози), окремі морожені або незаморожені овочі, апельсиновий сік, сік грейпфрутів, соки інших цитрусових, тютюнову сировину тощо).

Аналіз доступу до українського ринку сільськогосподарської продукції переконує, що Туреччина зможе збільшити поставки на український ринок помідорів, огірків, винограду, яблук та груш, абрикосів, персиків та інших фруктів, які є прямою конкуренцією з продукцією українських виробників.

Така продукція підлягає повній лібералізації з дати набрання чинності Угоди. Навіть з 10 % мита на помідори та огірки, їх імпорт з Туреччини зріс в 2,7 рази з 2017 р. по 2021 р. (з 42 тис. т до 112,9 тис. т), що становило 96 % та 90 % відповідно від усього імпорту цих товарів.

Також буде лібералізовано ринок для імпорту овочів, у нарощуванні експорту яких зацікавлена Туреччина, зокрема баклажанів (мито буде зменшено на 50 % за 5 років), перцю (для солодкого – мито зменшиться на 50 % з моменту набрання чинності Угоди, для інших видів – мито буде скасовано протягом 7 років), кабачків (мито зменшиться на 20 % з моменту набрання чинності Угоди). За діючої ставки мита на рівні 20 % протягом 2017–2021 рр. імпорт баклажанів з Туреччини виріс у 2,9 раза (до 1,1 тис. т), перцю – у 4,4 раза (до 12,8 тис. т), кабачків – у 3,2 раза (до 6 тис. т), що становило 44 %, 65,6 % та 96 % відповідно від усього імпорту цих товарів.

Крім овочів та фруктів, Туреччина традиційно постачала на український ринок насіння соняшнику, кондвироби з цукру, макаронні вироби, пшеницю *Vulgur*, хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, тютюнову сировину. Стосовно цих товарів доступ до українського ринку також суттєво буде лібералізовано. Зокрема мито на тютюн підлягає скасуванню одразу з моменту набрання чинності Угоди, на макаронні вироби – протягом 7 років, для кондитерських виробів та пшениці *Vulgur* надано тарифні квоти.

Водночас, важливі для українського експорту товари – зернові, олійні культури та продукти їх переробки – Туреччина вилучає з режиму вільної торгівлі або надає переважно невеликі за обсягом квоти, що дозволяє турецькій стороні захищати свій внутрішній ринок, зберегти і в подальшому застосовувати до цих товарів ставки ввізного мита.

Наприклад, Туреччина вилучила з режиму вільної торгівлі насіння соняшнику та соняшникову олію. Водночас Додатком II «Винятки зі Статті II.14 Мита на експорт та платежі з еквівалентною дією», який є невід’ємною складовою частиною Угоди, передбачено положення, згідно якого Україна не стягує мито при експорті до Туреччини насіння соняшнику у розмірі 50 000 тонн. При цьому експорт насіння соняшнику до Туреччини зріс з 22,6 тис. т у 2017 р. до 49,2 тис. т у 2021 р. навіть із застосуванням експортного мита (становить 10 %). Це означає, що Туреччина зможе подвоїти експорт олійного насіння після застосування ЗВТ між Україною та Туреччиною, що не відповідає інтересам українських олійнопереробних компаній. Вивезення сировини може негативно позначитися на виробництві соняшnikової олії та не сприятиме нарощуванню її експорту. Свого часу, саме завдяки застосуванню

експортного мита при вивезенні насіння соняшника, Україна розвинула переробку і стала першим експортером соняшникової олії у світі. Крім того, виробники зацікавлені у нарощуванні експорту соняшникової олії та соняшникового шроту, які традиційно постачалися на турецький ринок.

Також Україна зобов'язалася не стягувати мита при експорті до Туреччини шкур необроблених (ВРХ, овець, ягнят, інші)⁴². Водночас залишає за собою право застосовувати мито при експорті живої ВРХ, овець, насіння льону та рижію. Натомість Туреччина частково відкриє внутрішній ринок для цієї продукції з України – для насіння льону та рижію, шкур необроблених встановлюється нульове ввізне мито, для живої ВРХ та ягнят надаються квоти, окремі позиції щодо ввезення живих ВРХ та овець вилучаються з режиму вільної торгівлі.

Доступ до турецького ринку інших товарів, у розширенні експорту яких зацікавлена Україна та має відповідний потенціал (зокрема м'ясо птиці, яйця, вершкове масло, мед, волоські горіхи, солод, соки), також обмежено тарифними квотами невеликими за обсягами. Наприклад, для меду турецька сторона відкрила квоту в розмірі 500 тонн, поза квотою ставка ввізного мита встановлена на рівні 38,5 %. У 2021 р. до Туреччини експортовано 1575 т меду (найнижчий показник з 2017 р., у 2020 р. – 3503 т), що становить 2,6 % від загального експорту меду. Для солоду Туреччина надала квоту в розмірі 1000 тонн, поза квотою буде діяти мито в розмірі 23,1 % та 10 %. При цьому, протягом останніх 5 років, Україна збільшила експорт солоду до країни з 1,4 тис. т до 14,0 тис. т.

Хоча в рамках безмитних квот є можливість експортувати з України до Туреччини яловичину, продукцію молочної галузі, жито, овес, гречку, просо, пшеничне борошно, крупу та крупку, оброблене іншими способами зерно зернових культур, кукурудзяний крохмаль, перероблені томати, морозиво тощо, проте поза квотами буде діяти досить високе ввізне мито, яке має практично заборонний характер та не дозволить суттєво збільшити та розширити експорт української продукції.

Для продукції, яка належить до залишків і відходів харчової промисловості та традиційно у значних обсягах постачалась на турецький ринок, передбачено скасування мита до нуля або його зниження на 50 % (зокрема для соєвого, соняшникового, ріпакового шроту) з моменту набрання чинності Угодою. У 2021 р. експорт цих товарів до Туреччини склав 837,9 тис. т, що становить 15 % від загального експорту цієї продукції, хоча по окремих товарах частка сягала від 64 % (відходи і залишки від виробництва крохмалю) до 95 % (висівки пшеничні). Водночас мито на продукти, що використовуються для годівлі тварин, буде скасовано протягом 3 років.

Проте, важливим досягненням для України є закріплення в Угоді положення, згідно якого Туреччина зобов'язується не застосовувати додаткові мита для промислової та переробленої сільськогосподарської продукції.

---

⁴² На сьогодні в Україні застосовується експортне (вивізне) мито на живу худобу (10 %) та шкірсировину (20 %).

Це означає, що до вітчизняних товарів не будуть застосовуватися додаткові збільшені мита, вищі за максимальний рівень, встановлений членством Туреччини у СОТ. Варто зазначити, що впровадження додаткових мит турецькою стороною значно погіршувало і без того нерівні для українського експорту умови доступу на турецький ринок, створювало неконкурентне середовище для українських виробників, робило економічно недоцільним та блокувало український експорт до Туреччини.

Наприклад, у серпні 2020 р. вступив у силу указ президента Туреччини, яким запроваджувався додатковий митний збір для 115 товарів⁴³, зокрема для кондитерської продукції. Відповідно до цього указу, з кондитерської продукції, що імпортується до Туреччини, стягується додаткове мито у розмірі від 15 % до 20 %, за винятком продукції з ЄС та країн, з якими Туреччина підписала угоди про вільну торгівлю.

Таким чином, при ввезенні української кондитерської продукції до Туреччини, необхідно було сплатити не тільки ввізне мито та додатковий специфічний тариф на сільськогосподарську складову, але й додатковий митний збір, який становив 15 % для хлібобулочних, борошняних кондвиробів, та 20 % – для кондвиробів з цукру, шоколаду та інших продуктів з вмістом какао. При цьому на український ринок турецька продукція потрапляла на значно кращих умовах. Рівень ставок ввізного мита для імпортних турецьких кондитерських виробів складає 5 %, 10 % та 15 % залежно від виду продукції. В рамках майбутньої ЗВТ сторони зберегли мита та в якості доступу до ринку кондитерських виробів надали один одному однакові за обсягом тарифні квоти з можливістю ввезення певних обсягів продукції за нульовою ставкою в межах квоти.

Важливим в Угоді є положення, за яким Туреччина зобов'язалася не використовувати експортні субсидії чи інші заходи з еквівалентним ефектом щодо сільськогосподарських товарів, які ввозитимуться на митну територію України з моменту набрання чинності цієї Угоди.

Перелік товарів, до яких Туреччина має право застосовувати експортні субсидії, є досить значним, і по більшості цих товарів Туреччина застосовує політику обмеженого доступу.

Наразі Туреччина продовжує надавати експортні субсидії на низку сільськогосподарської продукції, про що йдеться у Графіку експортних субсидій у сільськогосподарському секторі Туреччини (документ G/MA/TAR/RS/588 від 18.06.2019 р.)⁴⁴, який було переглянуто і подано до СОТ.

Згідно документа, Туреччина з 01.01.2019 р. повинна була скасувати виплату експортних субсидій на помідори, зелену і червону сочевицю, кукурудзу, манну крупу, маргарин, овочеві соки, тютюн та іншу продукцію.

---

⁴³ CUMHURBAŞKANI KARARI. 5 Ağustos 2020 ÇARŞAMBA Resmî Gazete Sayı: 31204. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200805-6.pdf>

⁴⁴ Committee on Market Access – Rectifications and Modifications of Schedules – Schedule XXXVII – Turkey. URL: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?DataSource=Cat&query=@Symbol=G/MA/TAR/R/588*&Language=English&Context=ScriptedSearches&languageUIChanged=true

Разом з тим, експортні субсидії на решту сільськогосподарської продукції повинні бути скасовані з 01.01.2023 р., що зокрема стосуватиметься такої сільськогосподарської продукції, як: зрізані свіжі квіти, картопля (у тому числі морожена й смажена), дегідратовані овочі, цитрусові, рибна продукція та морепродукти, шоколад та інші готові харчові продукти з вмістом какао, інші кондвироби, макаронні вироби, консервована продукція та пасти, а також концентровані фруктові соки.

Варто зазначити, що вступаючи до СОТ, Україна взяла на себе зобов'язання не застосовувати експортні субсидії, тому під час проведення переговорів про створення зони вільної торгівлі вкрай важливо було забезпечити рівні умови для сторін у цій компоненті торговельного режиму.

Іншим важливим елементом Угоди є домовленість про використання Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження (далі – Конвенція).

Конвенція дозволяє використовувати принцип діагональної кумуляції походження товарів між країнами, які є членами цієї Конвенції та які мають взаємні зони вільної торгівлі, що, у свою чергу, містять посилання на Конвенцію. У випадку діагональної кумуляції виникає можливість використання компонентів з третіх країн без втрати права на преференційні мита в рамках ЗВТ.

Це означає, що Україна, Туреччина та країни ЄС можуть взаємно купувати сировину або комплектуючі, виробляти з них товари та продавати в рамках цього «трикутника» на основі угод про вільну торгівлю, не переймаючись правилами походження. Така ситуація стимулює розвиток глобальних виробничих ланцюжків та торгівлі. Крім того, доказом походження може бути сертифікат з перевезення товару EUR.1 або декларація про походження.

Доступ до ринку промислових товарів

Тарифним графіком України в УВТ з Туреччиною передбачається такий режим лібералізації доступу промислової продукції (групи 25-97 ГС) походженням з Туреччини до ринку України:

– Україна застосовуватиме нульову ставку ввізного мита на турецькі товари, для яких Митним тарифом України та домовленостями під час переговорів передбачено нульову ставку ввізного мита;

– мита скасовуються переважно протягом перехідних періодів 3 та 5 років (2 роки – для машин і механізмів для виробництва вина, сидру, фруктових соків або аналогічних напоїв та 4 роки – для колісних тракторів, призначених для сільськогосподарських робіт та лісового господарства, потужністю понад 59 кВт, але не більш як 75 кВт) – охоплює 1895 тарифних ліній (*мінеральні продукти; паливно-енергетичні товари; продукція хімічної промисловості; вироби із шкіри, кейси, сумки та аналогічні вироби; текстильні вироби; вироби із каміння, скла; кераміка; вироби з чорних металів; машини, устаткування та транспорт; інші товари*);

– вилучення з режиму вільної торгівлі запроваджуються на товари турецького походження, які класифікуються у 35 товарних лініях (*взуття, одяг і додаткові речі до одягу та їх складові частини; трактори, що використовувалися; вживані моторні транспортні засоби, призначені для перевезення 10 і більше людей; автомобілі легкові та інші транспортні засоби, що використовувалися; вантажні моторні транспортні засоби, що використовувалися; вживані кузови для моторних транспортних засобів*).

Сторони домовилися, що **згідно з тарифним графіком Туреччини**, доступ українським товарам до турецького ринку промислових товарів Туреччина забезпечуватиме, застосовуючи такі ставки ввізних мит та кількісні обмеження:

– Туреччина скасує ставки мита на товари, щодо яких під час проведення переговорів досягнуто домовленості про застосування нульових ставок ввізного мита з дати набрання чинності цією Угодою;

– мита скасовуються протягом перехідних періодів 3, 5 та 7 років – на 101 тарифну лінію (*продукція хімічної промисловості; санітарно-технічні вироби з порцеляни або фарфору; вироби зі скла; вироби з міді, алюмінію; посуд і столові прибори кухонні або столові з металу; вентилятори побутові; штабелювальні навантажувачі; підшипники та їх частини; печі мікрохвильові*);

– зменшено базові ставки ввізного мита на адвалерну складову частину комбінованого мита, на 20 %, 30 % та 50 % – на 147 тарифних ліній (*продукція хімічної промисловості (16 т. л.), чорні метали (131 т. л.)*);

– встановлено тарифні квоти на ввезення чорних металів загальним обсягом 411 тис. т; у межах квоти окремі види чорних металів будуть завозитись без сплати мита або із зниженням базових ставок мита на 30 % чи 50 %; до інших товарів цієї групи в межах тарифних квот буде застосовуватись мито на рівні 3 %, 4 %, 6 % або 10 %; поза квотами – застосовуються ставки РНС; тарифні квоти охоплюють 167 тарифних ліній;

– передбачено вилучення з режиму вільної торгівлі для 33 товарних ліній (*чорні метали – 18 т. л.; вироби з чорних металів – 15 т. л.*).

Водночас Україна зобов'язалася не стягувати мита при експорті до Туреччини міді (сплавів, заготовок), сталі корозійностійкої (нержавіючої) у зливках та в інших первинних формах, а також брухту легованих чорних металів, брухту кольорових металів та напівфабрикатів з них, що деякою мірою зачіпатиме інтереси металургійної галузі.

Отже, аналіз УВТ показує, що Україна та Туреччина одразу після набрання чинності УВТ та відповідно по завершенні перехідних періодів матимуть переважну більшість промислових товарів, до яких застосовуватиметься ввізне мито за нульовою ставкою у разі ввезення на митні території обох країн.

Згідно з українським тарифним графіком, Україна зберігає дію мит на секонд-хенд (взуття, одяг та інші вироби); вживані автомобілі; кузови для моторних транспортних засобів, що використовувалися, – загальна кількість 35 тарифних ліній.

Турецька сторона погодилася надати додаткові можливості для українського експорту завдяки частковому зменшенню ставок ввізних мит та встановлення тарифних квот на 314 тарифних ліній. При цьому виняток з режиму вільної торгівлі передбачено тільки для 33 тарифних ліній, за якими класифікуються деякі чорні метали та вироби з них.

Туреччина дещо привідкрила внутрішній ринок для української металургійної продукції. Крім встановлення нульової ставки ввізного мита, на 131 тарифну лінію, які охоплюють чорні метали, частково зменшаться ставки ввізного мита, а для 167 товарних ліній цієї групи товарів надаються тарифні квоти у загальному обсязі 411 тис. т.

Майже напевно УВТ з Туреччиною у надзвичайних умовах війни РФ проти України значно загострить конкуренцію для деяких вітчизняних виробників та експортерів як на внутрішньому ринку, так і на ринку Туреччини. Окрім фактору наслідків війни та лібералізації доступу до ринку України, серед інших згаданих вище чинників, турецьким виробникам та експортерам сприятимуть девальвація турецької ліри, ефективний розвиток зовнішньої торгівлі та доступ до сировини, неабияка державна підтримка, краща забезпеченість енергоресурсами тощо.

Невипадково певне занепокоєння щодо лібералізованого режиму торгівлі промисловими товарами з Туреччиною виникає у підприємств з виробництва текстилю, одягу, виробів зі шкіри та інших матеріалів, меблів, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, виробників будівельних матеріалів, автомобілів, устаткування та машинобудівних підприємств тощо.

У рамках УВТ важливо забезпечувати транспарентність у двосторонніх економічних відносинах. Це особливо стосується розкриття інформації щодо державної підтримки секторів економіки, зокрема у зовнішньоекономічній сфері. Туреччина інформує СОТ відповідними нотифікаціями щодо субсидування (наприклад, документ G/SCM/N/372/TUR від 21.12.2021 р.⁴⁵). Кількість та обсяги державної підтримки досить значні. Так, тільки на програму підтримки процентної ставки за кредитами у 2018 р. було асигновано 531,4 млн турецьких лір, у 2019 р. – 532,1 млн турецьких лір та у 2020 р. – 157,7 млн турецьких лір.

У цьому контексті актуальними будуть моніторинг надання держпідтримки турецьким суб'єктам господарювання, заходів зовнішньоекономічної політики Туреччини та своєчасне й ефективне реагування на загрозу заподіяння шкоди або факти заподіяння шкоди українським виробникам та використання, у разі необхідності, двосторонніх, глобальних захисних та антидемпінгових і компенсаційних заходів, що передбачені УВТ та застосовуватимуться у повній відповідності вимогам і правилам СОТ. Зокрема Україна й Туреччина застосовуватимуть захисні інструменти згідно із статтею VI ГАТТ 1994 р., статтею

---

⁴⁵ NEW AND FULL NOTIFICATION PURSUANT TO ARTICLE XVI:1 OF THE GATT 1994 AND ARTICLE 25 OF THE AGREEMENT ON SUBSIDIES AND COUNTERVAILING MEASURES. URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/G/SCM/N372TUR.pdf&Open=True>

XIX ГАТТ 1994 р., Угодою про застосування статті VI ГАТТ 1994 р., Угодою про субсидії і компенсаційні заходи та Угодою про захисні заходи.

Під час реалізації УВТ особливе значення матиме дотримання сторонами зобов'язань, передбачених угодами СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів та про технічні бар'єри у торгівлі, з тим щоб не створювати перешкоди у торгівлі.

Враховуючи, що Туреччина є одним із провідних світових виробників сільськогосподарської продукції, текстилю, автомобілів, транспортного обладнання, будівельних матеріалів, споживчої електроніки та побутової техніки, існує загальне побоювання, що лібералізація митних ставок може призвести до різкого зростання імпортової продукції з Туреччини та подальшого витіснення вітчизняного виробника з внутрішнього ринку України. При цьому українські виробники змушені будуть конкурувати з дешевшими турецькими товарами (у Туреччині діє розгалужена система підтримки промислового виробництва), особливо на тлі девальвації ліри.

Проте сьогодні говорити про такі ризики передчасно. Враховуючи триваючі бойові дії в Україні, неможливо повноцінно оцінити їх наслідки для економіки (руйнація критичної інфраструктури, знищення виробничих потужностей, мінування сільськогосподарських угідь на захоплених територіях тощо). Після закінчення війни Україна потребуватиме значної допомоги у відбудові та відновленні країни, а Угода відкриє можливості для співпраці та розвитку обох економік.

Запровадження УВТ створить нові умови торгівлі для українських галузей. Тому важливо підтримати їх усіма можливими додатковими засобами, щоб забезпечити прийнятне для них пристосування до режиму вільної торгівлі та підтримувати рівні умови для конкуренції між українським та турецьким бізнесами.

Також УВТ матиме велике значення для розвитку всього Чорноморського басейну, оскільки залучить дружні до України країни до більш тісної кооперації та торгівлі по суті за єдиними правилами, що зміцнюватиме відносини між країнами та відкриватиме нові можливості для розвитку цього регіону.

3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН

3.1. Економічний потенціал Туреччини

У 2002–2017 рр. Туреччина мала високі темпи зростання⁴⁶⁴⁷, що дозволило їй, за даними Світового банку, посісти місце серед країн з рівнем доходу вище за середній. Але зростання продуктивності уповільнилося, оскільки за останнє десятиліття темпи впровадження реформ зменшилися, а зусилля були спрямовані на

⁴⁶ За винятком 2008–2009 рр., коли наслідки світової фінансової кризи пригальмували економіку Туреччини до 0,8 % зростання ВВП у 2008 р., а потім спричинили падіння ВВП до -4,8 %.

⁴⁷ GDP growth (annual %) – Turkiye.

URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR>

підтримку зростання за допомогою різкого збільшення обсягів кредитування і стимулювання попиту, що посилило внутрішню та зовнішню вразливість економіки. Світовий банк відзначає, що проблеми з великою заборгованістю приватного сектору, постійний дефіцит поточного рахунку, висока інфляція та високий рівень безробіття з серпня 2018 р. ускладнювалися макрофінансовою нестабільністю⁴⁸.

Крім того, висока енергоємність і вуглецева інтенсивність економіки роблять її вразливою до глобального енергопостачання та нестабільності цін, стають значним викликом для експортерів Туреччини у контексті глобальної та регіональної політики декарбонізації.

Турецька економіка пережила кризу валютного курсу в другій половині 2018 р., що призвело до слабкого зростання в 2019 р. На початку 2020 р. економіка почала відновлюватися, проте в цей час розпочалася пандемія COVID-19, яка стала досить вагомим ударом для економіки у II кварталі 2020 р. Однак, Туреччина була однією з небагатьох країн із позитивним зростанням ВВП за підсумками 2020 р. (на рівні 1,8 %) завдяки значній урядовій підтримці.

За даними Турецького інституту статистики, у 2021 р. економіка Туреччини зросла на 11,4 %⁴⁹. Це найбільший показник серед країн G20, оскільки заходи, пов'язані з COVID-19, поступово пом'якшувалися як у Туреччині, так і за кордоном. Зростанню турецької економіки також сприяли рекордний обсяг експорту, збільшення зайнятості та споживчих витрат.

Експорт Туреччини підтримувався значним зовнішнім попитом, різким номінальним падінням курсу турецької ліри та перенесенням глобальних ланцюжків поставок до Туреччини, зокрема завдяки підприємливості турецького бізнесу та вигідному географічному розташуванню між країнами ЄС та Азії.

Варто зазначити також, що попри значну девальвацію турецької ліри, обсяг імпорту товарів зберігається на досить високому рівні з домінуванням увезення проміжних товарів, які використовуються для виробництва та експорту товарів з більшою доданою вартістю.

Зростання цін, зокрема на енергоносії та продукти харчування, вплине на добробут населення, особливо бідних його верств, незважаючи на збільшення мінімальної заробітної плати на 50 %, через монетарну політику та девальвацію турецької ліри, що зменшує реальні доходи громадян та обмежує їх витрати⁵⁰.

Монетарна політика, що впроваджується у Туреччині, продовжує чинити тиск на макроекономічні показники. Курс турецької ліри впав до рекордно низького рівня (понад 18 турецьких лір за долар США)⁵¹, а інфляція зросла до рекордно високого

---

⁴⁸ The World Bank in Türkiye. Overview. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#1>

⁴⁹ За даними Світового банку та ОЕСР – 11 %.

⁵⁰ Türkiye Economic Snapshot. URL: <https://www.oecd.org/economy/turkiye-economic-snapshot/>

⁵¹ Indicative Exchange Rates.

URL: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/EN/TCMB+EN/Main+Menu/Statistics/Exchange+Rates/Indicative+Exchange+Rates>

рівня – 83,45 % у річному обчисленні у вересні 2022 р.⁵². Найбільше різке зростання річних цін відбулося в транспортному секторі – 117,66 %; ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли на 93 %⁵³. Крім того, зросли ціни на газ та електроенергію для промисловості, сфери послуг і домогосподарств⁵⁴.

Як зазначають експерти, з огляду на макрофінансову нестабільність, міжнародні інвестори у Туреччині останніми роками залишають ринок облігацій у місцевій валюті, а уряд Туреччини, протидіючи цьому, для зміцнення національної валюти використовує програми заохочення депозитів у турецьких лірах у банках, продаж доларів США за турецькі ліри, що призвело до скорочення його валютних резервів, а також залучення інвестицій та допомоги деяких держав Перської затоки – додаткового джерела для фінансування валютних інтервенцій⁵⁵.

Крім того, Туреччина, маючи високу залежність від імпорту енергоносіїв та ринків збуту своєї продукції, намагається балансувати у відносинах з РФ, не приєднуючись до санкцій, що вводять держави демократичного світу проти РФ. Водночас, Туреччина стає своєрідною гаванню для російського середнього та великого бізнесу, допомагаючи, по суті, уникати йому таких санкцій. Таким чином, Анкара отримує економічний зиск від такої політики, хоча це й викликає занепокоєння західних держав, яке може трансформуватися у вторинні санкції вже проти самої Туреччини.

Очікується, що за допомогою монетарної та фіскальної політики, Туреччина намагатиметься підтримувати як економіку, так і безпосередньо населення. Зокрема збільшуватиметься заробітна плата у державному секторі, зберігатиметься скасування ПДВ на електроенергію для населення й для зрошення сільськогосподарських угідь, надаватимуться субсидії, які вже отримали 4 млн домогосподарств⁵⁶.

Разом з тим, фахівці Світового банку зазначають, що основними драйверами прискореного економічного зростання на рівні 7,5 % у першій половині 2022 р. були купівля товарів довгострокового використання (попри те, що інфляція зменшувала реальний дохід), зростання експорту та доходи від туризму на тлі девальвації турецької ліри та стійкого зовнішнього попиту. Економічному зростанню сприяло також відновлення ринку праці⁵⁷.

Незважаючи на високу інфляцію, Центральний банк (ЦБ) Туреччини продовжує зниження ключової процентної ставки. Так, нещодавно ЦБ Туреччини

---

⁵² Consumer Price Index, September 2022. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Consumer-Price-Index-September-2022-45798&dil=2>

⁵³ Record inflation squeezes Turkish tobacco workers, owners. URL: <https://apnews.com/article/inflation-middle-east-business-prices-a3791300fc2e6b32a095a5d4af540272>

⁵⁴ Turkey raises electricity, gas prices by 50 % for industry, 20 % for homes. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-hikes-electricity-gas-prices-by-50-industry-20-homes-2022-09-01/>

⁵⁵ Turkey slashes interest rates by 150 basis points despite inflation at 83 %. URL: <https://www.cnbc.com/2022/10/20/turkey-slashes-interest-rates-by-150-basis-points-despite-inflation-at-83percent.html>

⁵⁶ Türkiye Economic Snapshot. URL: <https://www.oecd.org/economy/turkiye-economic-snapshot/>

⁵⁷ Recent Economic Developments. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#3>

знизив ключову процентну ставку на 150 базисних пунктів з 12 % до 10,5 %⁵⁸, що зберігатиме ризики макрофінансової нестабільності, яка у поєднанні з наслідками війни РФ проти України ймовірно призведе до зниження темпів зростання, порівняно з 2021 р. За прогнозом Світового банку, у 2022 р. темпи зростання турецької економіки знизяться до 4,7 %, у 2023 р. – до 2,7 %⁵⁹. Міжнародний валютний фонд передбачає дещо оптимістичніше зростання турецької економіки у 2022–2023 рр., яке залишатиметься відносно стабільним у 2024–2027 рр. (Додаток 4, таблиця 5).

За оцінками Інвестиційного офісу Туреччини, зусилля уряду Туреччини будуть спрямовуватися на розвиток значного потенціалу таких секторів економіки, як-от: **автомобільного** (Туреччина – 4-й найбільший виробник у світі, з річним обсягом виробництва 1,5 млн одиниць, з обсягом ринку 13 млрд дол. США та експортом 25,5 млрд дол. США); **машинобудування** (найбільший виробник телевізорів і побутової техніки в Європі, з ринком 34 млрд дол. США та експортом 28 млрд дол. США); **військово-технічного та аерокосмічного** (витрати на оборону становлять 19 млрд дол. США, обсяг промислового виробництва – 11 млрд дол. США, експорту – 2,3 млрд дол. США, авіапасажирів – 210 млн осіб); **енергетичного** (з ринком 66 млрд дол. США, зростаючим попитом та використанням Туреччини як енергетичного хабу, а також невикористаними можливостями у сфері відновлюваних джерел енергії); **аграрного** (з обсягом ринку 103 млрд дол. США, експортом – 19 млрд дол. США приблизно в 200 країн світу); **інфраструктурного** (інвестиції за паритетом купівельної спроможності становлять 170 млрд дол. США (1986–2021 рр.), більше можливостей у транспорті, енергетиці, охороні здоров'я) тощо⁶⁰.

З урахуванням зазначеного, має формуватися зовнішньоекономічна політика України на турецькому напрямі, яка сприяла б реалізації торгово-економічного потенціалу обох країн на взаємовигідній основі.

3.2. Вплив воєнних дій в Україні на подальший розвиток стратегічного партнерства

Туреччина, яка у 2023 р. відзначатиме 100-літній ювілей утворення республіки⁶¹, з одного боку, демонструє економічне зростання, а з іншого – обтяжена такими проблемами, як значна девальвація турецької ліри, висока інфляція, наплив сирійських біженців, політична боротьба на тлі підготовки до майбутніх виборів президента та парламентаріїв тощо.

⁵⁸ Turkey slashes interest rates by 150 basis points despite inflation at 83 %. URL: <https://www.cnbc.com/2022/10/20/turkey-slashes-interest-rates-by-150-basis-points-despite-inflation-at-83percent.html>

⁵⁹ ECONOMIC OUTLOOK. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#3>

⁶⁰ SECTORAL OPPORTUNITIES. URL: <https://www.invest.gov.tr/en/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/pages/sectoral-opportunities.aspx>

⁶¹ Turkish president marks 100th anniversary of Victory Day. URL: <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkish-president-marks-100th-anniversary-of-victory-day/2671699>

Масштабне вторгнення РФ в Україну стало джерелом ризику для економіки Туреччини через фінансову крихкість країни та її значну залежність від імпорту нафти і газу. Така залежність спонукає уряд Туреччини уникати протистояння з Російською Федерацією.

Водночас, Туреччина тисне на Росію, щоб вибити значну знижку на газ, а також обговорити можливість відтермінування платежів за вже схваленими поставками газу. Міністр фінансів Туреччини Нуреддін Небаті зазначає, що співпраця з Росією в газовій сфері допоможе Туреччині знизити тиск на торговельний баланс і зміцнить курс турецької ліри. Крім того, він підтвердив, що Туреччина отримала кошти від держкомпанії «Росатом» на будівництво АЕС «Аккую», що також має позитивно позначитися на торговому балансі (сума оцінювалася у 10 млрд дол. США)⁶².

Росія сподівається, що Туреччина не зловживатиме своїм становищем на переговорах та розраховує, що Москві та Анкарі вдасться знайти взаємовигідний формат співпраці, особливо на тлі ідеї створення газового хабу, проєкт якого сторони вже почали опрацьовувати.

Туреччина втягнута в регіональні конфлікти, а відносини із США та ЄС напружені. Активна зовнішня політика уряду та неортодоксальна економічна політика, яка іде у розріз із баченням МВФ, Світового банку та СОТ, підірвали довіру інвесторів. Туреччина має значні потреби у зовнішньому фінансуванні, а її приватний сектор має значну заборгованість в іноземній валюті, що підвищує ризики для фінансової стабільності.

Російське вторгнення в Україну посилює негативні наслідки для турецької економіки. Враховуючи тісні економічні зв'язки Туреччини як з Росією, так і з Україною, інтенсифікація бойових дій порушила торгівлю Туреччини у сфері енергетики та сільськогосподарської продукції, негативно вплинула на туристичний бізнес і будівельну діяльність за кордоном. Стрибки цін на імпорт основних товарів безпосередньо шкодитимуть домогосподарствам та промисловості, негативно позначаться на балансі поточних операцій та інфляції. Особливо постраждають родини з низькими доходами в Туреччині, оскільки вони витрачають майже вдвічі більше свого бюджету на їжу та житло, ніж найбагатші. Загалом знецінення турецької ліри стосовно долара США створило додаткове економічне навантаження на домогосподарства, підприємства, фермерів.

Вибори 2023 р. у Турецькій Республіці можуть суттєво вплинути на політику держави. У випадку перемоги Реджепа Тайїпа Ердогана, Партії справедливості та розвитку, чинна влада отримає можливість закріпити радикальні трансформації державної політики, які вона здійснила протягом останнього десятиліття. Перемога опозиції створить умови для перегляду політики Ердогана, відновлення традиційної системи державного управління та позиціонування Туреччини на міжнародній арені, які були характерні для періоду панування кемалістської ідеології.

---

⁶² Turkish finance minister defends economic links with Russia. URL: <https://www.ft.com/content/d1b33e56-2835-4d04-8387-ba1d8dc55646>

Втім, результати виборів, ймовірно, не вплинуть на сприйняття Туреччиною України як важливого партнера. Для Туреччини існування нашої держави як стабільного учасника Чорноморського простору залишається елементом регіональної політики. Туреччина зацікавлена у продовженні військово-технічної співпраці з нашою державою. Україна залишається для неї перспективним ринком збуту продукції турецького ОПК, насамперед БПЛА. При цьому реалізація проєкту побудови корветів для українських ВМС має велике іміджеве значення для Туреччини. Реалізація зазначеного проєкту свідчить про приналежність Туреччини до вузького кола країн, які спроможні самостійно будувати сучасні кораблі, а це демонструє їхню експортну привабливість. Також залишається без змін інтерес Анкари до українських розробок, які можна використати в оборонно-промисловому секторі.

Кримськотатарський фактор є зв'язковою ланкою між Україною та Туреччиною. Ідея тюркської солідарності популярна серед турецької політичної еліти та суспільства. На неї не впливає конфронтація між чинною владою та опозицією. Відтак, цей аспект двосторонніх відносин за будь-яких результатів виборів 2023 р. не втратить своєї ваги.

Туреччина демонструє активний інтерес до повоєнної відбудови України. У Львові 18 серпня 2022 р. міністр інфраструктури України Олександр Кубраков та міністр торгівлі Турецької Республіки Мехмет Муш підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо відновлення інфраструктури⁶³, що свідчить про готовність Анкари долучитися до відповідної діяльності. Турецький бізнес має позитивну репутацію в будівельній галузі й спроможний зробити вагомий внесок у відновлення територій, які постраждали від бойових дій.

Водночас викликає занепокоєння поширення в Туреччині антизахідних настроїв. Вони впливають на сприйняття турецьким суспільством ролі Росії на міжнародній арені, а відтак – і оцінку російської агресії проти України. Турецьке суспільство в цілому позитивно ставиться до України та співчуває нашій державі. Соціологічні опитування на початку квітня поточного року засвідчили, що лише 34 % населення покладають провину за російсько-українську війну на РФ; натомість 48 % вважають винними Сполучені Штати Америки⁶⁴. Опитування суспільної думки, проведене у вересні поточного року, показало, що 52 % турків дотримуються політики нейтралітету в російсько-українській війні, а 27,7 % зазначають, що Туреччина має підтримувати Україну⁶⁵. Враховуючи той факт, що саме правляча Партія справедливості та розвитку робить ставку на критику Заходу, варто очікувати

⁶³ У присутності Володимира Зеленського та Реджепа Тайіпа Ердогана підписано меморандум щодо участі Туреччини у відбудові інфраструктури України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-prisutnosti-volodimira-zelenskogo-ta-redzhepa-tayipa-erdog-77133>

⁶⁴ How Turkey is courting Russia's oligarchs. URL: <https://www.economist.com/europe/2022/04/07/how-turkey-is-courting-russias-oligarchs?fbclid=IwAR1q2fM31MZgbl5pdMD34GywfCMBRWMqNB5w9-cbuHXyFHR7cJKVcbe-q30>

⁶⁵ Туреччина посилюється, і це добре для нас. Інтерв'ю з Послом України в Туреччині. <https://www.rfi.fr/uk/світ/20221023-туреччина-посилюється-і-це-добре-для-нас-інтерв-ю-з-послом-україни-в-туреччині>

загострення антизахідної риторики напередодні виборів від турецьких посадовців з метою мобілізації власного електорату. Така ситуація створює широкий простір для поширення та популяризації на території Туреччини російської пропаганди та проросійських наративів, що не відповідає інтересам України.

Щодо перспективних напрямів співпраці України з Туреччиною, то насамперед, варто звернути увагу на рекреаційну сферу. У цьому контексті доцільними були б переговори щодо надання у довгострокову концесію Туреччині курортів на території Автономної Республіки Крим. Такий крок залучив би інвестиції з боку Туреччини, а також з'явилася б можливість використати її успішний досвід у створенні курортних зон. Враховуючи потребу економічного розвитку Автономної Республіки Крим після повернення її під юрисдикцію України, забезпечення стабільності в ній, такі дії сприятимуть досягненню поставлених цілей.

Перспективним напрямом подальшого розширення двосторонньої співпраці може бути підтримка з боку Туреччини у створенні та розвитку в Україні індустріальних парків, враховуючи значний досвід турецької сторони у цій сфері. Зокрема, за останні 20 років у Туреччині відкрито 358 таких промислових об'єктів, у яких працюють 7 тис. компаній, задіяні 2,5 млн працівників. Також Туреччина створила індустріальні парки у понад 12-ти країнах – зокрема Болгарії, Угорщині, Азербайджані, Узбекистані, Румунії, Саудівській Аравії, Ірані⁶⁶.

В інтересах України є продовження з Туреччиною співпраці у гуманітарній сфері. Варто зазначити, що з 24 лютого до Туреччини виїхало 420 тис. громадян України, а нині на її території перебуває близько 40-50 тис. українців. Проте, зважаючи на велику кількість біженців із Сирії, Туреччина не змогла надати серйозну фінансову допомогу українським біженцям. Водночас, за словами Надзвичайного та Повноважного Посла України в Туреччині Василя Боднара, майже тисячу українських дітей-сиріт із Дніпропетровської області розміщено в одному з південних регіонів Туреччини. Мобілізовано серйозну допомогу від міжнародних організацій, неурядових структур, турецької влади. Є багато волонтерських груп, особливо серед української діаспори. Вражаючою була допомога турецького суспільства Україні в перші місяці війни. Тільки Посольство разом з консульськими установами та громадою зібрали понад 170 фур гуманітарної допомоги. Майже такий самий обсяг спрямувала турецька держава через Турецький Червоний Півмісяць.

Також важливими для України є подальше здійснення Туреччиною посередництва у вирішенні питань, пов'язаних як з обміном полонених, так і продовженням дії зернової угоди, з огляду на російські погрози про вихід із «зернової ініціативи».

Україна не могла експортувати своє продовольство морським шляхом через блокування Росією акваторії Чорного моря. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), на початку травня з України не могли

---

⁶⁶ Палати і товарні біржі Туреччини підтримують Україну і український бізнес. URL: <https://www.cci.zp.ua/palaty-i-tovarni-birzhi-turechchyny-pidtrymuyut-ukrayinu-i-ukrayinskyj-biznes/>

вивезти близько 25 млн тонн зерна⁶⁷, В. Зеленський оцінив кількість заблокованого зерна у 22 млн тонн⁶⁸. Ситуація, що склалася, спричинила зростання цін на продовольство в усьому світі, адже Україна є важливим експортером пшениці, кукурудзи, олії та іншої аграрної продукції. Ціни на пшеницю, за даними Міністерства сільського господарства США, у світі зросли на понад 60 %. Це найбільше вдарило по країнах Африки та Азії, які закуповували українську продукцію.

З метою вирішення світової продовольчої кризи, Україна вела переговори з Туреччиною та ООН щодо розблокування морських портів та експорту українського зерна, паралельно постачаючи його на світовий ринок вантажівками, залізницею та річковим транспортом, можливості яких значно обмежені.

Зокрема в Анкарі анонсовано створення моніторингової групи у складі України, ООН, Туреччини та Росії з питання розблокування портів, створення «зернового коридору» і безпечного вивезення зерна. Після кількох місяців переговорів про деблокаду українських портів 13 липня в Стамбулі вперше зібралися делегації України, Туреччини, ООН та Росії⁶⁹, а вже 22 липня сторони схвалили план розблокування трьох портів на Чорному морі (Одеського, Чорноморського та Південного, через які у 2021 р. рухалося 70 % товарообігу України) та підписали угоду про відновлення безпечного експорту українських зернових Чорним морем⁷⁰. Домовленість стала можливою завдяки активній ролі Генерального секретаря ООН та посередницьким зусиллям турецької сторони.

Українська сторона підписала з Туреччиною та Організацією Об'єднаних Націй угоду, до якої входять зобов'язання сторін щодо безпечного функціонування експортних маршрутів у Чорному морі. Такий же документ підписали Туреччина, ООН та Росія.

Документ має назву «Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів». РФ взяла на себе зобов'язання не нападати на цивільні судна, які рухатимуться спеціальним коридором, а також на три згадані порти. Розмінування українських портів після «зернової угоди» не проводитиметься, для проходу суден використовуватимуть безпечні шляхи.

Під егідою ООН у Стамбулі було створено спільний координаційний центр за участі представників України, Туреччини, ООН та Росії, які надали гарантії щодо безпечного пересування суден з українських портів. Для дотримання домовленостей у Туреччині створено інспекційні групи з представників усіх сторін, які

⁶⁷ В Україні через війну заблоковані майже 25 мільйонів тонн зерна – ООН
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3477003-v-ukraini-cerez-vijnu-zablokovani-majze-25-miljoniv-tonn-zerna-oon.html>

⁶⁸ Експорт зерна: блокування портів загрожує глобальним голодом.
URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/eksport-zerna-blokuvannya-portiv-zagrozhuje-global/>

⁶⁹ У Стамбулі завершилась чотиристороння зустріч щодо експорту зерна – Міноборони Туреччини.
URL: <https://suspilne.media/260122-u-stambuli-rozpocalas-cotiristoronna-zustric-sodo-eksportu-zerna/>

⁷⁰ Заява МЗС України щодо підписання угоди про відновлення безпечного експорту українських зернових.
URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-pidpisannya-ugodi-pro-vidnovlennya-bezpechnogo-eksportu-ukrayinskih-zernovih>

забезпечують перевірку вантажів і персоналу, що прямують до українських портів або виходять з них. Документ діятиме протягом 120 днів з дня його підписання і може бути продовжений на такий самий період, якщо одна зі сторін не повідомить про намір припинити його дію⁷¹.

Проте, вже починаючи з 14 жовтня, російські інспектори Спільного координаційного центру в м. Стамбулі суттєво затримують перевірку суден, які прямують до портів України для завантаження зерновими або вже є завантаженими та прямують до кінцевого пункту призначення. У результаті дій РФ, станом на 24 жовтня, понад 165 суден затримувалися у черзі біля протоки Босфор, і їхня кількість щодня збільшувалася⁷². А вже 29 жовтня Росія заявила, що зупиняє участь у реалізації «зернової угоди», скориставшись, як приводом для такого рішення, атакою дронів на Севастопольську бухту того дня⁷³. Президент України В. Зеленський зазначив⁷⁴, що заява Росії щодо призупинення участі у «зерновій угоді» була очікуваною, оскільки Москва почала загострювати продовольчу кризу ще у вересні поточного року.

За даними Спільного координаційного центру щодо виконання угоди з 1 серпня, з моменту виходу з українського порту «Одеса» першого судна і за весь час дії угоди щодо розблокування портів, Україна експортувала 10 млн тонн зернових та інших продуктів харчування⁷⁵. Україна не зупинила рух коридором, навіть попри російські атаки 23 липня (наступного дня після підписання угоди), 23 вересня – на порт «Одеса», а також нещодавні атаки на енергетичну портову інфраструктуру, які її знеструмили.

Туреччина, після оголошення Росією про тимчасове призупинення участі в «зерновій угоді», розпочала переговори й сподівається на їхнє успішне завершення, а президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган заявив, що продовжить вживати заходів для збереження угоди чинною, незважаючи на коливання Росії. Зокрема 2 листопада і Туреччина, і Росія заявили про поновлення роботи «зернового коридору»⁷⁶⁷⁷.

⁷¹ У Стамбулі підписали угоду про експорт українського зерна Чорним морем. Які умови. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62264230>

⁷² Заява МЗС України щодо затримки роботи Чорноморського «зернового коридору». URL: <https://mfa.gov.ua/news/statement-ministry-foreign-affairs-ukraine-delays-black-sea-grain-corridors-operations>

⁷³ Росія вийшла із «зернової угоди» нібито через вибухи у Севастополі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/29/7149647/>

⁷⁴ «Терор та шантаж мають програти»: Зеленський про вихід РФ із «зернової угоди». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-zernova-uhoda-rosiya/32106985.html>

⁷⁵ Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements>

⁷⁶ Ердоган повідомив про поновлення роботи «зернового коридору». URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2001284-erdogan-povidomiv-pro-ponovlennya-roboti-zernovogo-koridoru>

⁷⁷ Putin: We could quit grain deal again, but would not block grain for Turkey. URL: <https://www.reuters.com/world/russia-resume-participation-black-sea-grain-deal-defence-ministry-2022-11-02/>

3.3. Посилення безпекової співпраці в Чорноморському регіоні

Чорноморський регіон має ключове значення для безпекової ситуації в Європі та у світі. Тут утворився заплутаний вузол геополітичних протиріч, які внаслідок агресивних дій РФ, набули відверто вибухонебезпечного характеру. Сьогодні найбільш потужний дестабілізуючий чинник регіональної безпеки становить владний режим у Москві. Вирішення усього комплексу проблем безпеки регіону стає неможливим без нівелювання агресивної природи російської влади. Для цього потрібні об'єднані зусилля як регіональних держав, так і міжнародної спільноти в цілому.

Через активне нехтування РФ принципами невтручання у внутрішні справи та непорушності кордонів у Чорноморському регіоні та навколо нього, з'явилася низка заморожених та гарячих конфліктів. Прагнення Москви встановити контроль за колишніми республіками СРСР, залучити їх до зони свого політичного та економічного впливу, створюють постійні безпекові ризики в регіоні.

РФ проводить масштабну війну проти України, здійснює блокаду її портів, перешкоджає свободі мореплавства, веде підривну діяльність та провокує нестабільність політичних режимів у регіоні, сприяє активізації заморожених конфліктів, підтримує дії терористичних угруповань. Військові дії спричинюють міграційні потоки із зон лиха, посилюють криміногенні чинники. Зацікавлена у контролі над шляхами постачання енергоресурсів до Європи, влада РФ прагне використовувати енергетичну зброю у геополітичних цілях та провокує енергетичні війни.

У регіоні значно посилюється російська воєнна загроза. До окупованого росіянами Криму стягнуто значні військові сили, призначені для дій на іншій території України та потенційно і проти європейських держав. До складу Чорноморського флоту РФ входять бойові кораблі та підводні човни, озброєні крилатими ракетами морського базування стратегічного призначення. Москва розбудовує інфраструктуру в Криму для транспортування та зберігання тактичних ядерних боєзарядів. Постійні погрози з боку РФ використати свій ядерний потенціал, елементи якого планується розмістити (або вже розміщено) у Криму, спираються на реальні технічні можливості.

Наслідком стрімкого зростання воєнного потенціалу РФ на території Автономної республіки Крим та м. Севастополі стала інтенсивна мілітаризація регіону, що на тлі відновлення конфронтації з НАТО, суттєво підвищило ризик перетворення басейну Чорного моря на театр військових дій. Контроль над півостровом сприяє просуванню російського впливу на Балканах та на Близькому Сході.

Гарячі точки у Чорноморсько-Близькосхідному регіональному просторі взаємопов'язані та мають багато у чому подібні риси. Російську окупацію Криму, війну на Донбасі та спроби дестабілізації на Півдні України, збурення політичної ситуації у Молдові, Чорногорії, військові операції у Сирії можна розглядати як ланки одного процесу.

У Чорноморському регіоні практично відсутні усталені формальні та неформальні інститути, які б підтримували регіональну стабільність. Слабкий вплив міжнародних організацій на процеси врегулювання конфліктів, послаблення контролю за розповсюдженням зброї масового ураження може призвести до остаточної руйнації системи міжнародно-правових відносин та посилення конфліктогенності міжнародного середовища, підвищити його мілітаризацію тощо. Сучасні процеси у сфері безпеки та співпраці у Чорноморському басейні зазнають значних змін та створюють підґрунтя для формування нових підходів до забезпечення стабільності в регіоні.

Суперечність мотивацій різних держав, суперництво за поширення і посилення впливів, а також неспроможність погодити їхні зовнішньополітичні стратегії, зумовлює потребу у широкій міжнародній кооперації, виробленні окремих механізмів та втягування міжнародних організацій у регіональні процеси.

Впливовою міжнародною організацією, що традиційно опікується вирішенням спірних питань, потенційних та заморожених конфліктів у Європі, вважається **Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)** як форум для обговорення проблемних питань, що можуть виникати між державами-учасницями. ОБСЄ часто відводиться роль арбітра під час врегулювання конфліктів. Проте, нинішня ситуація та оцінка потенціалу ОБСЄ й ефективності цієї структури не є однозначними. У розрізі можливостей інтернаціоналізації конфліктів ОБСЄ має низький потенціал. Окремі держави, зокрема й РФ, демонструють політику ігнорування та знецінення цієї структури. Представники ОБСЄ дотримуються політики спостереження, зауважень і рекомендацій, що не має серйозних наслідків для успішного вирішення проблем безпеки регіону.

Європейський Союз (ЄС) стабільно дотримується загальної стратегії поведінки на міжнародній арені, яка визначається пріоритетами збереження демократичних цінностей та дотримання прав людини, застосування принципу «м'якої сили», збереження територіальної цілісності держав, що потерпають від конфліктів. Відсутність усталеної практики врегулювання конфліктів та суперечностей надає ЄС широке поле для маневру та створює ефект пошуку інновацій у переговорних процесах.

Підписані ЄС угоди про асоціацію з низкою країн регіону, надання Україні та Молдові статусу кандидатів у члени ЄС сприяють посиленню безпекової співпраці між сторонами.

Запроваджені перед масштабним вторгненням ініціативи Європейського Союзу «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство» свідчать про зацікавленість у поглибленні співпраці ЄС з країнами Чорноморського простору у галузі безпеки. Через ці механізми відбувалося залучення ЄС до процесів інституціонального становлення системи безпеки регіону або комплексу регіональної безпеки як невід'ємної складової частини загальноєвропейської архітектури безпеки. Процес залучення передбачав лише співпрацю в окремих галузях та надання фінансового / технічного сприяння імплементації конкретних

міжрегіональних проєктів у сферах енергетики, транспорту, науки та технологій, безпеки кордонів тощо. У документах ЄС на той час не йшлося про активізацію участі у врегулюванні конфліктів або налагодження співпраці з регіональними організаціями у сфері безпеки.

НАТО у період до початку російської агресії проти України прагнуло сприяти поширенню клімату довіри на Чорноморський регіон через програму «Партнерство заради миру», Black Sea Force, спільні навчання у Чорноморському регіоні, реформування і демократизацію сектору безпеки країн регіону. Водночас діючих програм та ініціатив Альянсу, спрямованих на підтримку миру і стабільності в регіоні, розвитку партнерського діалогу виявилось вкрай недостатньо для створення єдиної регіональної системи безпеки, інтегрованої у загальноєвропейську. Ігнорування Альянсом російської воєнної загрози зробило усі його безпекові ініціативи малоефективними.

Проте, країни НАТО залишаються ключовими акторами, що протидіють Москві у намірах дестабілізації безпеки в Чорноморському регіоні. Після подій 2014 р. країни південно-східного флангу Альянсу опинилися у ситуації прифронтових держав, яким загрожує російська агресія. Особливо занепокоєні зростанням російської агресивності й домінування у регіоні Румунія та Болгарія. Оскільки внаслідок російської агресії позиції НАТО у регіоні значно послаблені, керівництво цих країн наполягає на збільшенні військової присутності НАТО, включаючи воєнно-морські сили.

У Стратегічній концепції НАТО, ухваленій на саміті Альянсу в Мадриді (червень 2022 р.), Російську Федерацію визнано найбільш серйозною прямою загрозою безпеці в Євро-Атлантиці. Окремим безпековим викликом визначено нарощування Москвою військової потужності в регіонах Балтійського, Чорного і Середземного морів. Залучення Чорноморського простору до сукупності стратегічно важливих для НАТО є наслідком визнання очевидного нарощування російської військової активності в акваторії Чорного моря.

На загальному тлі регіональних процесів, особливе значення має зовнішньополітична активність **Туреччини**, спрямована на регіональне лідерство. Туреччина дотримується довгострокового стратегічного курсу, який дозволить їй ефективніше впливати на регіональне оточення і ситуацію в галузі політики безпеки. Амбіції Туреччини, зацікавленої у просуванні своїх інтересів у регіоні (зокрема на Південному Кавказі та Сирії), становлять значну перешкоду здійсненню намірів Москви.

Геостратегічне положення Туреччини щодо Чорного моря, а також розмір і чисельність її збройних сил природно надають Анкарі провідну позицію, яка розглядається у регіоні як центральний елемент безпекових зусиль НАТО і США. Натомість концепція Туреччини протягом тривалого часу спиралася на забезпечення безпеки власне чорноморськими державами.

Туреччина була прихильна до регіональних структур безпеки, з членством України, таких як Black Sea Force, Black Sea Harmony, Організація чорноморського

економічного співробітництва (ОЧЕС). Проте, вирішальною у формуванні регіональних систем безпеки була участь РФ, що виявляє їх цілковиту неефективність у нинішній ситуації.

Істотним елементом безпекового рівня стало належне виконання Туреччиною Конвенції Монтре. Застосування Анкарою статті 19 Конвенції було одним із перших міжнародних заходів, які фактично визнають російське вторгнення в Україну війною. Відмова російським військовим кораблям у транзиті через протоки було важливим кроком, що, однак, слабо вплинуло на російську блокаду чорноморського узбережжя України⁷⁸. Туреччина зіграла досить вагомую посередницьку функцію у забезпеченні прориву продовольчої блокади українських портів, вона послідовно підтримує нашу державу на міжнародній арені, проте уникає приєднання до міжнародних економічних санкцій проти країни-агресора.

Туреччина намагається дотримуватися збалансованого курсу у регіональній політиці, зокрема у відносинах з РФ та країнами Заходу. Співпраця з РФ розглядається як важливий фактор турецької зовнішньої політики, що будується на прагматичних економічних та бізнесових інтересах. Послаблення російського імперіалізму сприяє поліпшенню безпекової ситуації у регіоні, тому можна стверджувати, що підтримка Анкарою дій Азербайджану по відновленню своєї територіальної цілісності, сприяння стабілізації ситуації у Сирії та Лівії, допомога Казахстану та іншим тюркським народам Центральної Азії – всі ці тенденції є позитивними для України.

Відносини з Україною, переведені на рівень стратегічного партнерства, перебувають у центрі уваги турецьких інтересів й сприяють ухваленню низки важливих рішень Анкари щодо підтримки України. Зокрема такі рішення торкаються галузі військово-технічної співпраці, кримськотатарського питання, реалізації спільних економічних проєктів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в існуючих геополітичних умовах, враховуючи регіональні процеси та інтереси демократичного світу, система чорноморської безпеки має будуватися на жорсткій протидії імперським амбіціям РФ. Це передбачає створення гнучкого альянсу широкого кола демократичних держав та їх об'єднань, впливових міжнародних організацій та інституцій для припинення російської агресії та знешкодження деструктивних впливів з боку Москви.

---

⁷⁸ Russia's Militarization of the Black Sea: Implications for the United States and NATO. URL: https://cepa.org/comprehensive-reports/russias-militarization-of-the-black-sea-implications-for-the-united-states-and-nato/#identifier_1_7954

Висновки та рекомендації

Висновки

1. Туреччина історично входить до кола найбільших країн-партнерів провідних країн світу та України у торговельно-економічній сфері. Двадцята за розмірами економіка світу (за підсумками 2021 р.) повинна залишатися у центрі постійної уваги української влади та стати пріоритетним ринком для зміцнення позицій українського бізнесу з огляду на вигідне географічне положення, зростаючу кількість населення, перспективи економічного розвитку (*Додаток 4, таблиця № 1*), значний потенціал у торговельно-економічних відносинах та стратегічне партнерство України й Туреччини.

2. Туреччина декларує стратегічний розвиток відносин з Україною. Зовнішня політика країни стосовно нашої держави переважно зосереджується на забезпеченні ефективного функціонування діючих двосторонніх механізмів політичної та економічної взаємодії, а також підтримці територіальної цілісності України.

3. Важливою є позиція Туреччини щодо невизнання окупації Криму Росією, долучення Туреччини до Кримської платформи стосовно деокупації півострова, а також підписання Угоди про співпрацю у сфері будівництва житла для представників кримськотатарського народу та пільгових категорій громадян України.

4. Поряд із позитивним впливом двосторонніх відносин для України, зберігається низка викликів з турецького напрямку, що пов'язано з турецько-російською співпрацею. У відносинах з РФ турецька влада прагне отримати сучасні російські військові технології, збільшити свою частку у взаємній торгівлі, зберегти сталий потік російських туристів, але при цьому намагається уникнути ускладнень у відносинах із Заходом.

5. Загалом розвиток турецько-російської співпраці відповідає чинним турецьким інтересам, оскільки дозволяє балансувати між РФ та Заходом, вирішувати завдання щодо безпекових, внутрішньополітичних та економічних інтересів.

6. Відмова Туреччини долучатися до режиму західних санкцій проти Росії як країни-агресора має системний характер і визначається сукупністю внутрішньополітичних, ідеологічних та економічних факторів. Економічна ситуація в Туреччині досить напружена, інфляція висока, а Росія залишається важливим торговельним партнером і джерелом грошових потоків, оскільки Туреччина критично залежить від поставок російських енергоресурсів, та серйозно від російських ринків збуту і туристів. Водночас підтримка, яку Туреччина надає Україні у протистоянні з Росією, не дає можливості здійснювати тиск щодо запровадження санкцій.

7. Інвестиційна співпраця з Турецькою Республікою є важливою часткою торговельно-економічної співпраці і має розвиватись як складова частина стратегії України у сфері залучення іноземного капіталу для сталого розвитку економіки держави.

8. Найперспективнішим напрямом двосторонньої співпраці, з точки зору залучення виробничого потенціалу та модернізації української промисловості, є військово-технічна співпраця.

9. Турецька військова продукція має попит у світі, її виробництво є високотехнологічним та конкурентоздатним. У 2021 р. турецькі компанії експортували оборонної та аерокосмічної продукції на суму 3,2 млрд дол. США. Три турецькі компанії ОПК – Aselsan, Turkish Aerospace Industries та Roketsan увійшли в ТОП-100 світових компаній від Defense News та посіли 49, 67 та 86 місця відповідно⁷⁹. Отже, Туреччина зацікавлена у збільшенні свого експортного потенціалу у сфері оборонного комплексу і розглядає Україну як новий ринок для виробництва та збуту своєї продукції.

10. Розширенню торговельно-економічної співпраці сприятиме запровадження Угоди про вільну торгівлю між Україною та Туреччиною, яка створить нові умови торгівлі для українських галузей. Тому важливо підтримати їх усіма можливими додатковими засобами, щоб забезпечити прийнятне для них пристосування до режиму вільної торгівлі та підтримувати рівні умови для конкуренції між українським та турецьким бізнесами.

11. Угода відкриє нові можливості у використанні Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження, стимулюючи участь України у глобальних виробничих ланцюжках.

12. Післявоєнне відновлення України, насамперед роботи у сфері відновлення транспортної інфраструктури, потребуватимуть залучення багатьох іноземних фахівців, зокрема відповідні компанії з Туреччини.

13. Україна зацікавлена в участі турецького капіталу у розвитку технологічного потенціалу України. Активна двостороння комунікація сприятиме створенню стратегічних проєктів, особливо у високотехнологічних індустріях, зокрема й у сфері оборонно-промислового комплексу, авіакосмічній сфері, ІТ.

14. До основних напрямів подальшого розвитку двосторонньої співпраці варто віднести такі сфери: промисловість, енергетика та енергоефективність, логістика, транспортна інфраструктура, агропромислове виробництво, туризм тощо.

15. Туреччина може стати надійним партнером у створенні рекреаційних комплексів у причорноморських областях, Прикарпатті та на Кримському півострові після його звільнення від російських окупантів, зважаючи на досвід її компаній у розвитку даної сфери на території Туреччини.

16. В інтересах України необхідно посилити військово-морську співпрацю на Чорному морі, активізувати військово-технічну співпрацю з Туреччиною, особливо у рамках спільного виробництва озброєння та військової техніки, зокрема й на українських підприємствах.

---

⁷⁹ Turkey's defense industry eyes export expansion as government navigates geopolitical stage.

URL: <https://www.defensenews.com/top-100/2022/08/08/turkeys-defense-industry-eyes-export-expansion-as-government-navigates-geopolitical-stage/>

17. Україна є провідною країною на півночі Чорного моря, а Туреччина – на його півдні. Попри те, що в Україні триває війна, а в Туреччині на тлі макроекономічної нестабільності міжнародні фінансові організації все ж таки прогнозують помірне економічне зростання, у перспективі ці країни відіграватимуть провідну роль у Чорноморському регіоні, що зумовлює потребу у тісній співпраці.

Рекомендації

З метою зміцнення торговельно-економічних відносин та розвитку стратегічного партнерства України й Туреччини вважаються доцільними такі кроки.

1. До набуття чинності УВТ опрацювати можливості надання Туреччиною автономних торговельних преференцій для України.

2. Ураховуючи економічні наслідки війни в Україні та тривалий процес повоєнного відновлення, опрацювати з турецькою стороною:

- взаємоприйнятні механізми додаткового захисту українських виробників уразливих секторів економіки;

- можливість відтермінування введення в дію Тарифного графіку України з урахуванням надзвичайної ситуації ведення бізнесу в Україні та необхідності відновлення експортоорієнтованих галузей української економіки.

3. Відпрацювати з турецькою стороною комплекс заходів, необхідний для забезпечення стабільного та безпечного судноплавства у Чорноморському регіоні (зокрема й в районі здійснення морських поставок української продукції).

4. Сприяти висвітленню та поширенню української позиції у турецьких ЗМІ щодо реальних подій, які відбуваються в Україні на тлі розв'язаної Росією повномасштабної війни проти українського народу з метою з подолання російської пропаганди та наративів.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Основні показники зовнішньої торгівлі товарами Туреччини

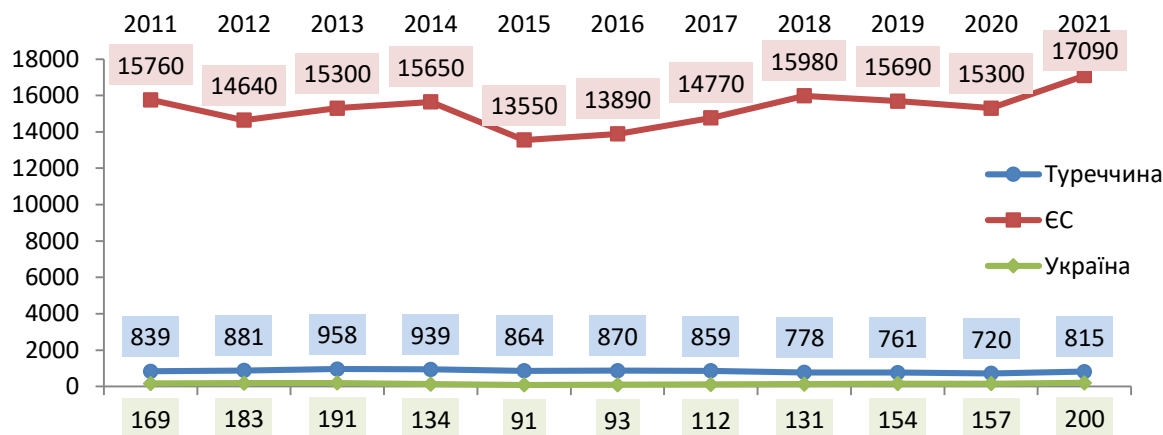

Рис. 1. ВВП Туреччини, ЄС та України, млрд дол. США.

Джерело: Світовий банк.

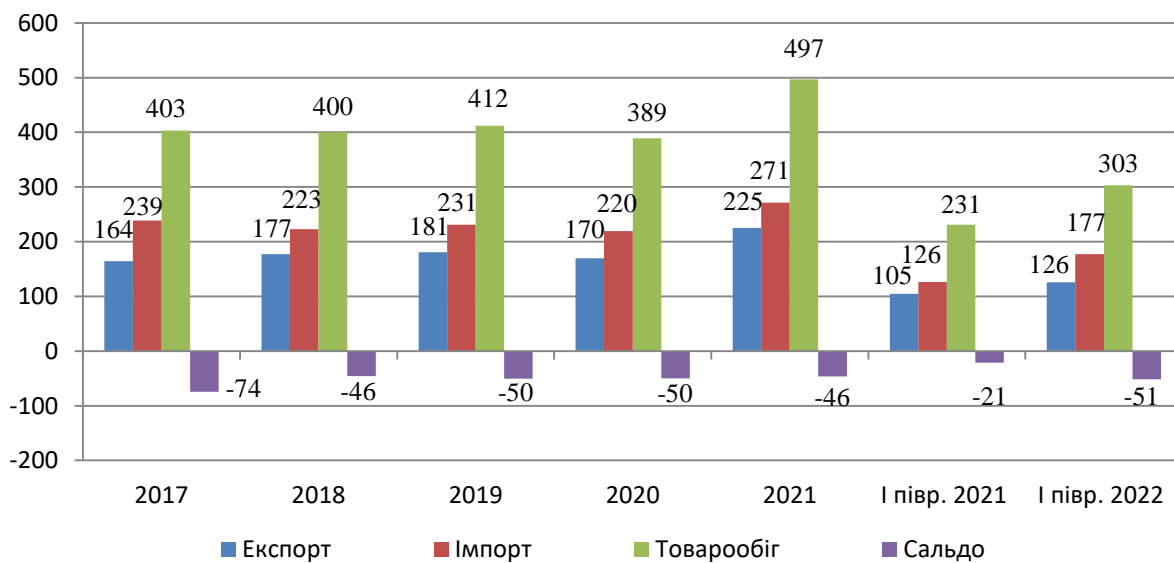

Рис. 2. Основні показники зовнішньої торгівлі товарами Туреччини у 2017–2021 рр. та протягом I півріччя 2022 р., млрд дол. США.

Джерело: Турецький інститут статистики.

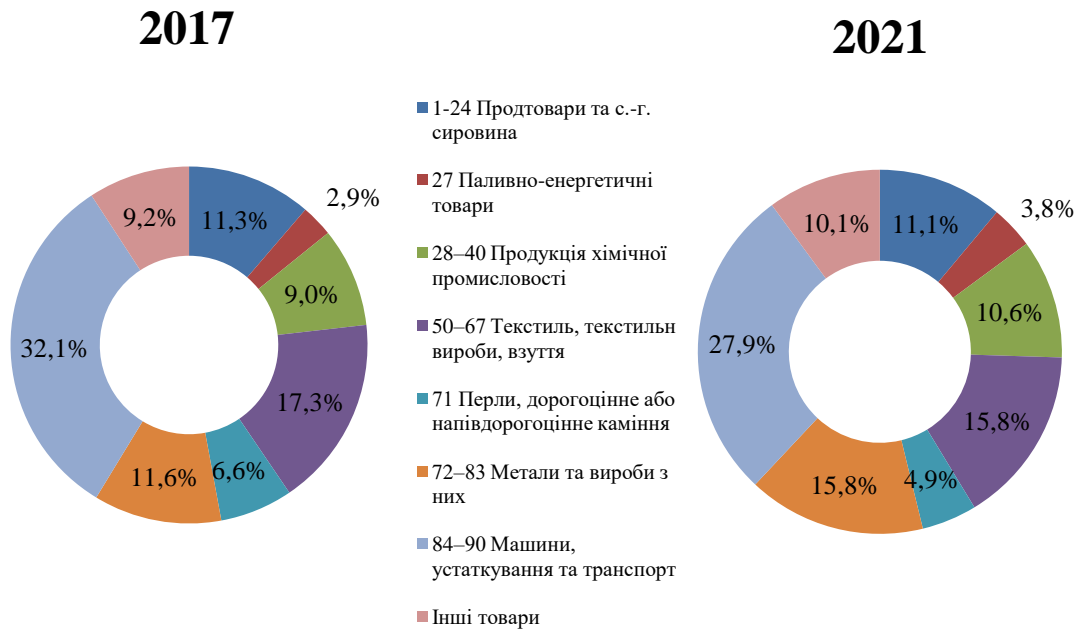

Рис. 3. Динаміка товарної структури турецького експорту у 2017 р. та 2021 р.
Джерело: Власні розрахунки авторів за даними Турецького інституту статистики.

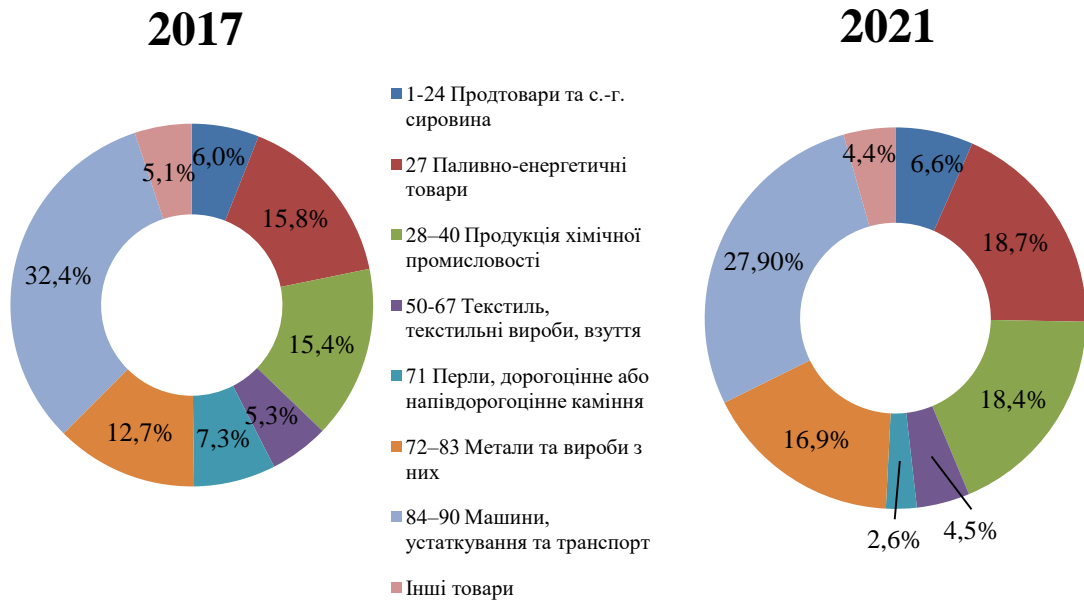

Рис. 4. Динаміка товарної структури турецького імпорту у 2017 р. та 2021 р.
Джерело: Власні розрахунки авторів за даними Турецького інституту статистики.

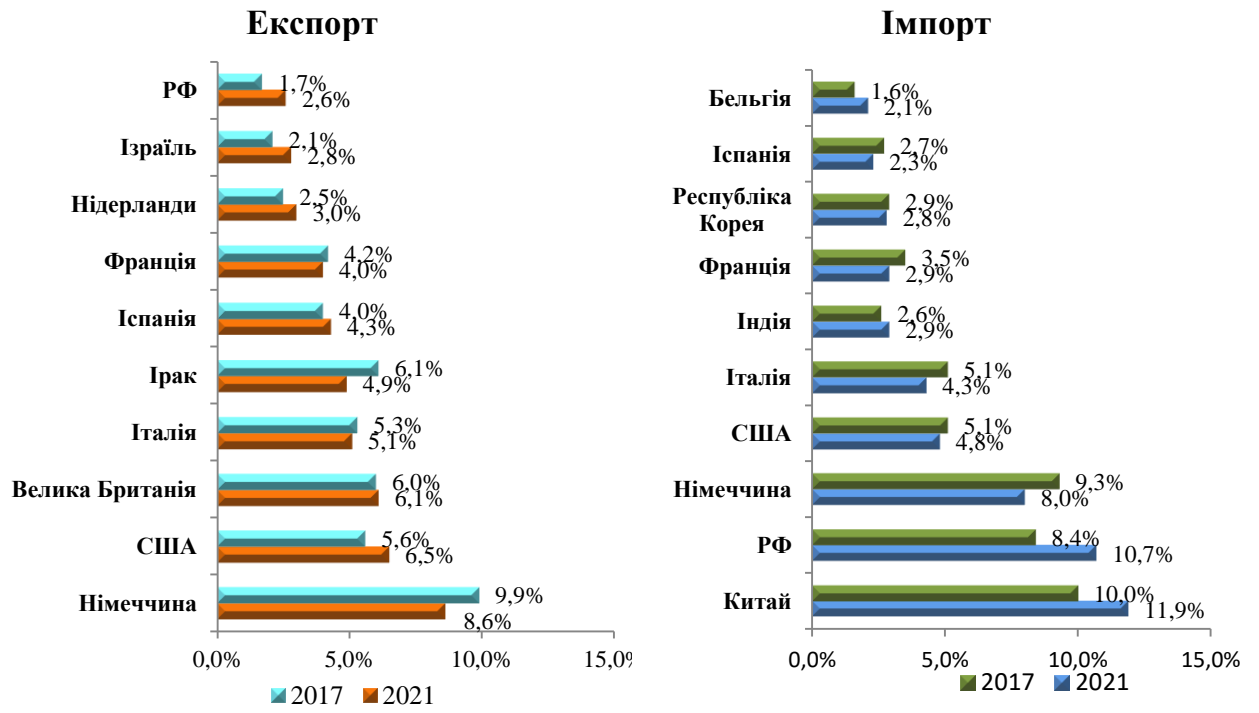

Рис. 5. Основні країни-партнери Туреччини у зовнішній торгівлі товарами у 2017 р. та 2021 р.

Джерело: Власні розрахунки авторів за даним Турецького інституту статистики.

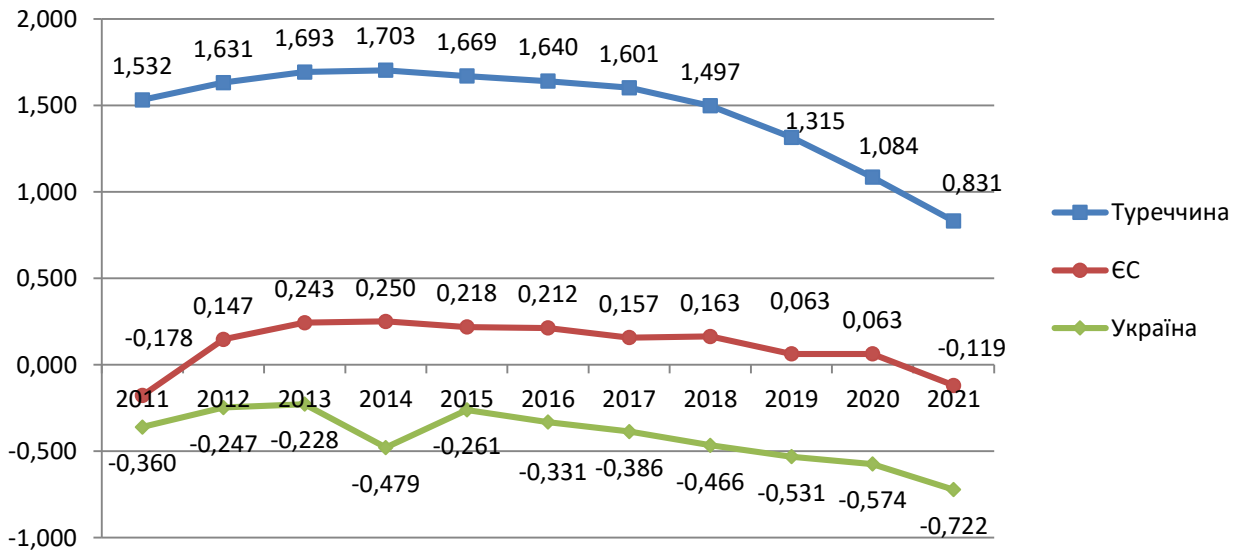

Рис. 6. Приріст (скорочення) чисельності населення в Туреччині, ЄС та Україні, %

Джерело: Світовий банк.

Товарна структура експорту Туреччини у 2017 р. та 2021 р.

Експорт товарів / Роки	2021		2017		Динаміка	
	Вартість, млн дол. США	у % до загальн. обсягу	Вартість, млн дол. США	у % до загальн. обсягу	+/-	%
ВСЬОГО	225 264,3	100,0	156 992,9	100,0	68 271,4	143,5
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	25 030,9	11,1	23 940,9	15,2	1 090,0	104,6
84 реактори ядерні, котли, машини	20 778,4	9,2	13 825,5	8,8	6 952,9	150,3
72 чорні метали	17 075,7	7,6	8 230,4	5,2	8 845,3	207,5
85 електричні машини	12 013,7	5,3	8 089,9	5,2	3 923,8	148,5
71 перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	10 962,2	4,9	10 879,2	6,9	83,0	100,8
61 одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	10 784,1	4,8	8 840,0	5,6	1 944,1	122,0
39 пластмаси, полімерні матеріали	10 016,2	4,4	5 474,3	3,5	4 541,9	183,0
73 вироби з чорних металів	8 802,3	3,9	5 599,0	3,6	3 203,3	157,2
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	8 516,4	3,8	4 327,2	2,8	4 189,2	196,8
62 одяг та додаткові речі до одягу, текстильні	7 515,5	3,3	5 947,8	3,8	1 567,7	126,4
08 їстівні плоди та горіхи	5 367,6	2,4	3 940,0	2,5	1 427,6	136,2
76 алюміній і вироби з нього	5 173,7	2,3	2 512,2	1,6	2 661,5	205,9
94 меблі	4 788,4	2,1	2 760,3	1,8	2 028,1	173,5
40 каучук, гума	3 455,1	1,5	2 494,3	1,6	960,8	138,5
25 сіль; сірка; землі та каміння; вапно та цемент	3 418,3	1,5	2 572,4	1,6	845,9	132,9
57 килими	3 240,3	1,4	2 161,8	1,4	1 078,5	149,9
63 інші готові текстильні вироби	2 895,1	1,3	2 016,7	1,3	878,4	143,6
20 продукти переробки овочів	2 696,0	1,2	1 880,1	1,2	815,9	143,4
74 мідь і вироби з неї	2 599,9	1,2	1 441,6	0,9	1 158,3	180,3
52 бавовна	2 265,8	1,0	1 717,5	1,1	548,3	131,9

Товарна структура імпорту Туреччини у 2017 р. та 2021 р.

Імпорт товарів / Роки	2021		2017		Динаміка	
	Вартість, млн дол США	у % до загальн. обсягу	Вартість, млн дол США	у % до загальн. обсягу	+/-	%
ВСЬОГО	271 422,8	100,0	233 799,7	100,0	37 623,1	116,1
27 палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки	50 691,7	18,7	37 204,8	15,9	13 486,9	136,3
84 реактори ядерні, котли, машини	30 965,4	11,4	27 164,5	11,6	3 800,9	114,0
72 чорні метали	27 618,0	10,2	16 761,9	7,2	10 856,1	164,8
85 електричні машини	19 966,2	7,4	21 152,4	9,0	-1 186,2	94,4
39 пластмаси, полімерні матеріали	17 590,5	6,5	13 264,8	5,7	4 325,7	132,6
87 засоби наземного транспорту крім залізничного	15 594,8	5,7	17 427,9	7,5	-1 833,1	89,5
29 органічні хімічні сполуки	9 342,1	3,4	5 387,8	2,3	3 954,3	173,4
71 перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	7 073,9	2,6	17 443,6	7,5	-10 369,7	40,6
30 фармацевтична продукція	6 874,9	2,5	4 449,1	1,9	2 425,8	154,5
76 алюміній і вироби з нього	6 592,9	2,4	3 469,0	1,5	3 123,8	190,1
74 мідь і вироби з неї	5 265,6	1,9	3 326,5	1,4	1 939,1	158,3
90 прилади та апарати оптичні, фотографічні	4 882,6	1,8	4 999,0	2,1	-116,4	97,7
10 зернові культури	4 248,7	1,6	1 963,4	0,7	2 555,3	250,9
52 бавовна	3 714,9	1,4	2 995,0	1,3	719,9	124,0
40 каучук, гума	3 578,9	1,3	2 951,2	1,3	627,7	121,3
38 різноманітна хімічна продукція	2 902,8	1,1	2 212,9	0,95	689,8	131,2
73 вироби з чорних металів	2 845,4	1,0	2 957,4	1,3	-112,0	96,2
88 літальні апарати	2 832,4	1,0	2 675,6	1,1	156,8	105,9
48 папір та картон	2 741,5	1,0	2 811,9	1,2	-70,4	97,5
12 насіння і плоди олійних рослин	2 599,0	0,95	1 922,0	0,8	677,0	135,2

Джерело: International Trade Centre. <https://www.trademap.org/>

Співпраця в галузі торгівлі між Україною та Туреччиною

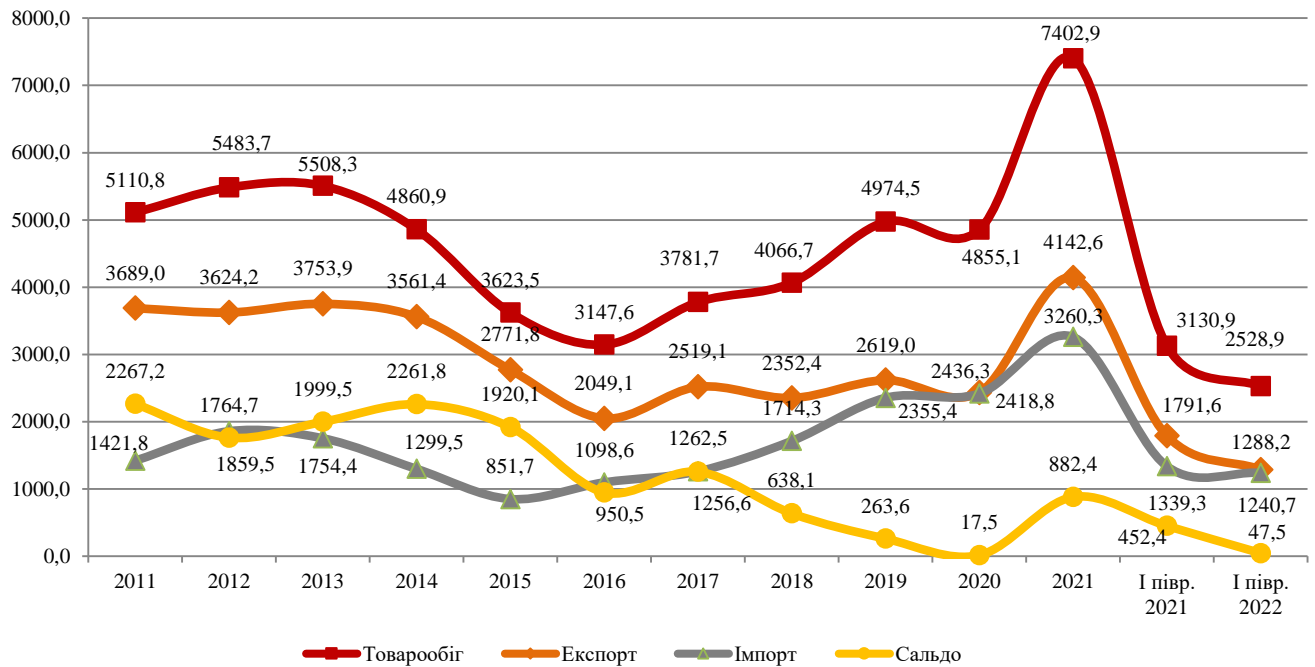

Рис. 7. Основні показники зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Туреччиною у 2011–2021 рр. та I півр. 2021–2022 рр., млн дол. США.

Джерело: Держстат.

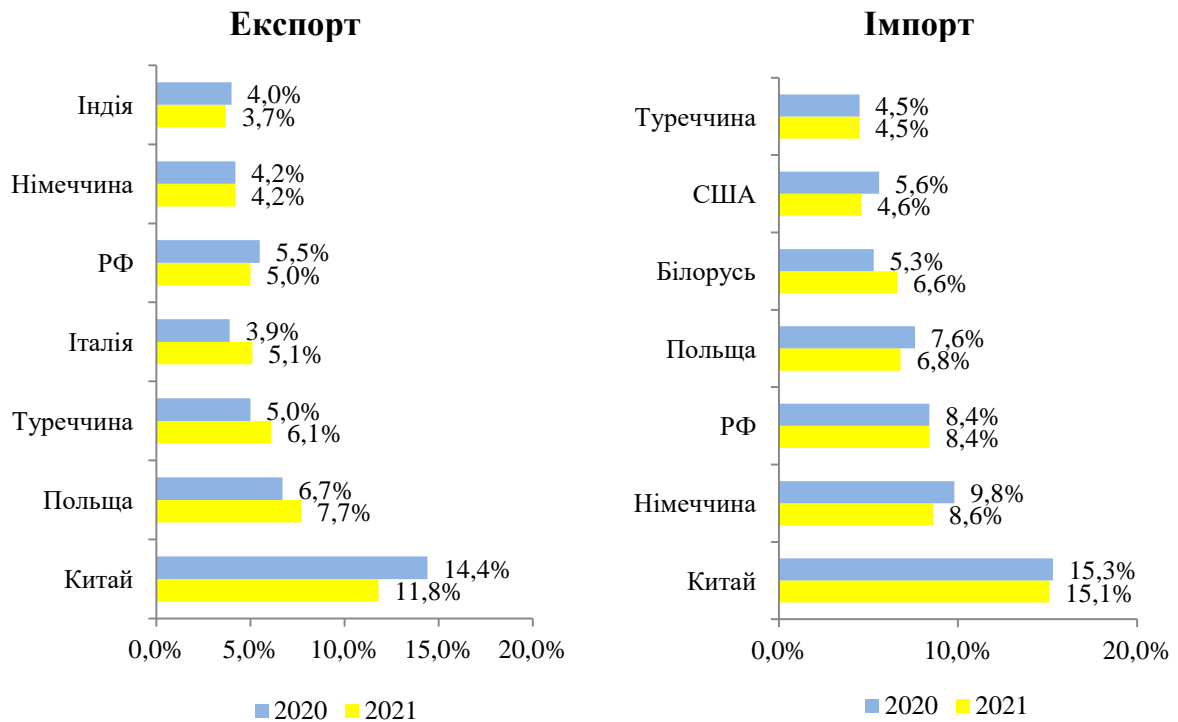

Рис. 8. Основні країни-партнери України в експорті-імпорті товарів у 2020–2021 рр.

Джерело: Держстат.

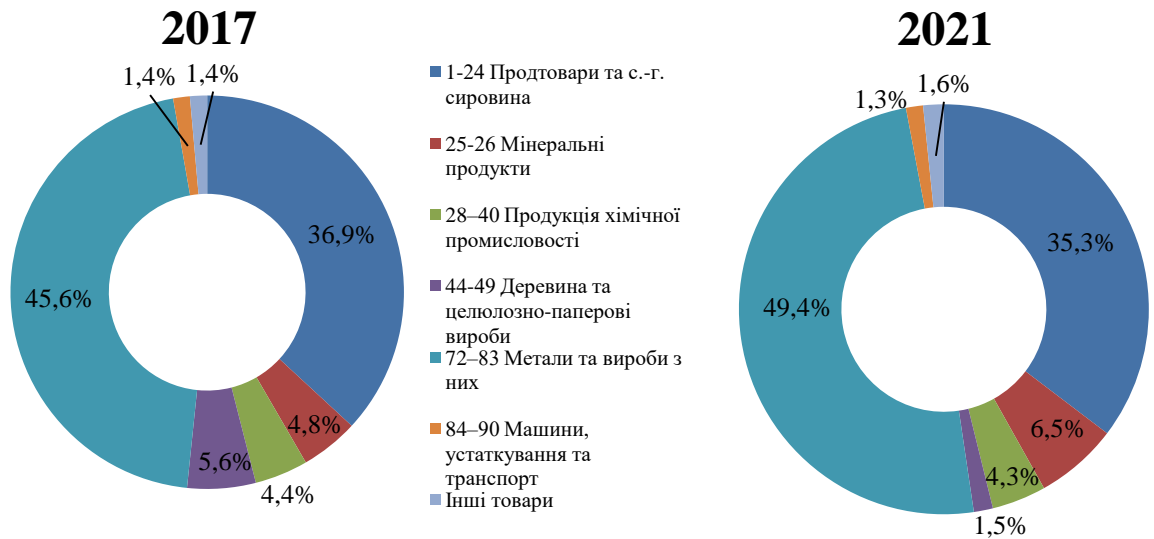

Рис. 9. Товарна структура експорту українських товарів до Туреччини.

Джерело: Держстат.

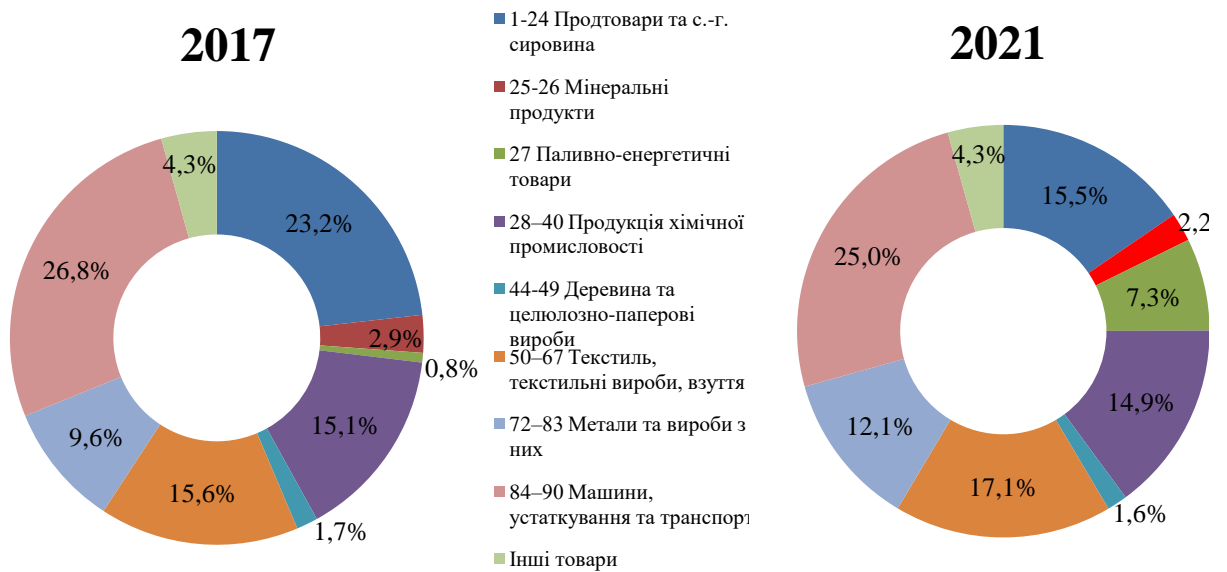

Рис. 10. Товарна структура імпорту турецьких товарів до України.

Джерело: Держстат.

Товарна структура експорту з України до Туреччини у 2021 р. та 2017 р.

Експорт товарів / Роки	2021		2017		Динаміка	
	Вартість, тис. дол. США	у % до загальн. обсягу	Вартість, тис. дол. США	у % до загальн. обсягу	+/-	%
ТУРЕЧЧИНА	4 142 633,7	100,0	2 519 134,4	100,0	1 623 499,3	164,4
72 чорні метали	1 974 275,9	47,7	1 069 383,0	42,5	904 892,9	184,6
10 зернові культури	918 329,5	22,2	236 545,1	9,4	681 784,4	388,2
26 руди, шлаки і зола	242 470,0	5,9	95 960,3	3,8	146 509,7	252,7
12 насіння і плоди олійних рослин	187 679,6	4,5	299 672,9	11,9	-111 993,3	62,6
23 залишки і відходи харчової промисловості	185 839,3	4,5	171 430,1	6,8	14 409,2	108,4
39 пластмаси, полімерні матеріали	116 374,8	2,8	27 763,9	1,1	88 610,9	419,2
15 жири та олії тваринного або рослинного походження	88 578,9	2,1	106 719,1	4,2	-18 140,2	83,0
44 деревина і вироби з деревини	50 402,1	1,2	137 326,6	5,5	-86 924,5	36,7
73 вироби з чорних металів	47 648,3	1,2	22 441,5	0,9	25 206,8	212,3
28 продукти неорганічної хімії	42 710,0	1,0	35 378,6	1,4	7 331,4	120,7
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	28 612,1	0,7	22 604,5	0,9	6 007,6	126,6
25 сіль; сірка; землі та каміння; вапно та цемент	28 248,0	0,7	24 134,3	1,0	4 113,7	117,0
84 реактори ядерні, котли, машини	27 035,4	0,7	15 448,5	0,6	11 586,9	175,0
02 м'ясо та їстівні субпродукти	23 189,5	0,6	7 322,4	0,3	15 867,1	316,7
07 овочі	21 625,8	0,5	35 423,7	1,4	-13 797,9	61,0
Різне	18 221,1	0,4	634,6	0,0	17 586,5	2863,2
74 мідь і вироби з неї	13 979,5	0,3	52 998,6	2,1	-39 019,1	26,4
56 вата	12 341,2	0,3	4 987,7	0,2	7 353,5	247,4
48 папір та картон	12 120,4	0,3	4 181,0	0,2	7 939,4	289,9
31 добрива	9 767,1	0,2	41 596,2	1,7	-31 829,1	23,5

Джерело: Держстат України

Товарна структура імпорту з Туреччини до України у 2021 р. та 2017 р.

Імпорт товарів / Роки	2021		2017		Динаміка	
	Вартість, тис. дол США	у % до загальн. обсягу	Вартість, тис. дол США	у % до загальн. обсягу	+/-	%
ТУРЕЧЧИНА	3 260 265,2	100,0	1 262 526,8	100,0	1 997 738,4	258,2
84 реактори ядерні, котли, машини	320 864,8	9,8	133 359,2	10,6	187 505,6	240,6
72 чорні метали	239 462,2	7,3	50 943,5	4,0	188 518,7	470,1
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	236 417,6	7,3	9 490,7	0,8	226 926,9	2491,0
08 їстівні плоди та горіхи	225 033,8	6,9	123 428,6	9,8	101 605,2	182,3
87 засоби наземного транспорту крім залізничного	207 896,9	6,4	141 865,4	11,2	66 031,5	146,5
61 одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	170 847,5	5,2	20 712,6	1,6	150 134,9	824,8
39 пластмаси, полімерні матеріали	155 925,3	4,8	75 342,0	6,0	80 583,3	207,0
85 електричні машини	130 837,3	4,0	46 741,0	3,7	84 096,3	279,9
88 літальні апарати	129 887,4	4,0	79,4	0,0	129 808,0	-
62 одяг та додаткові речі до одягу, текстильні	119 473,3	3,7	18 619,2	1,5	100 854,1	641,7
60 трикотажні полотна	102 404,1	3,1	25 878,1	2,0	76 526,0	395,7
07 овочі	94 175,9	2,9	33 731,0	2,7	60 444,9	279,2
73 вироби з чорних металів	93 982,1	2,9	41 941,9	3,3	52 040,2	224,1
12 насіння і плоди олійних рослин	79 995,2	2,5	85 111,3	6,7	-5 116,1	94,0
25 сіль; сірка; землі та каміння; вапно та цемент	68 013,4	2,1	32 220,3	2,6	35 793,1	211,1
40 каучук, гума	62 985,8	1,9	25 444,3	2,0	37 541,5	247,5
31 добрива	58 895,3	1,8	6 535,3	0,5	52 360,0	901,2
30 фармацевтична продукція	58 464,2	1,8	15 862,2	1,3	42 602,0	368,6
28 продукти неорганічної хімії	54 947,0	1,7	8 024,0	0,6	46 923,0	684,8
94 меблі	35 821,8	1,1	9 855,3	0,8	25 966,5	363,5

Джерело: Держстат України

Динаміка зовнішньої торгівлі Туреччини та України за підсумками I півріччя 2022 року

Зовнішня торгівля Туреччини

У I півріччі 2022 р. експорт зберіг свою висхідну траєкторію і наблизився до 126 млрд дол. США із зростанням на 20 % порівняно з I півріччям 2021 р. У товарній структурі турецького експорту, за результатами перших 6-ти місяців 2022 р., було помітним збільшення експорту металів та виробів з них, паливно-енергетичних товарів, продукції хімічної промисловості, продтоварів та сільськогосподарської сировини, а також відзначалося зменшення експорту машин, устаткування і транспорту, текстилю, текстильних виробів, взуття, перлів, дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння (рис. 11).

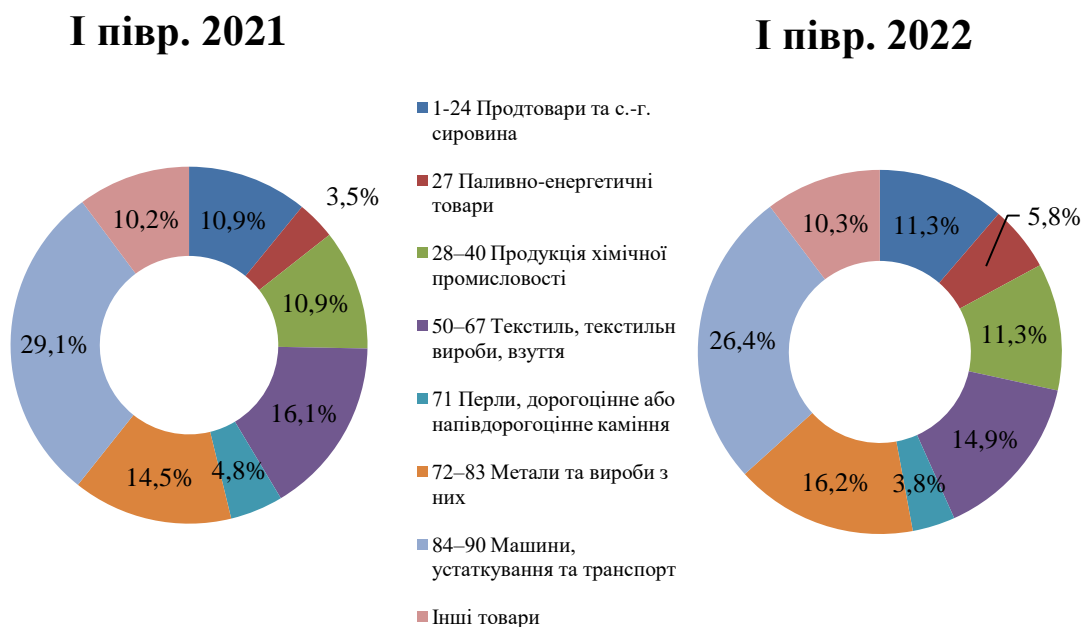

Рис. 11. Динаміка товарної структури турецького експорту у I півр. 2021 р. та I півр. 2022 р.

Джерело: Власні розрахунки авторів за даними Турецького інституту статистики.

Основною країною-партнером у експорті залишається Німеччина з обсягом поставок турецьких товарів на 10,6 млрд дол. США. Далі йдуть США з обсягом експорту на рівні 8,7 млрд дол. США, Італія – 6,6 млрд дол. США, Велика Британія – 6,5 млрд дол. США, Ірак – 6,4 млрд дол. США, Іспанія – 5,3 млрд дол. США, Франція – 4,8 млрд дол. США, Нідерланди – 4,2 млрд дол. США, Ізраїль – 3,7 млрд дол. США та Румунія – 3,7 млрд дол. США. Питома вага першої десятки країн у загальному експорті товарів становила близько 48 %. Очевидно, що головним торговельним партнером Туреччини в експорті серед об'єднань країн виступає ЄС.

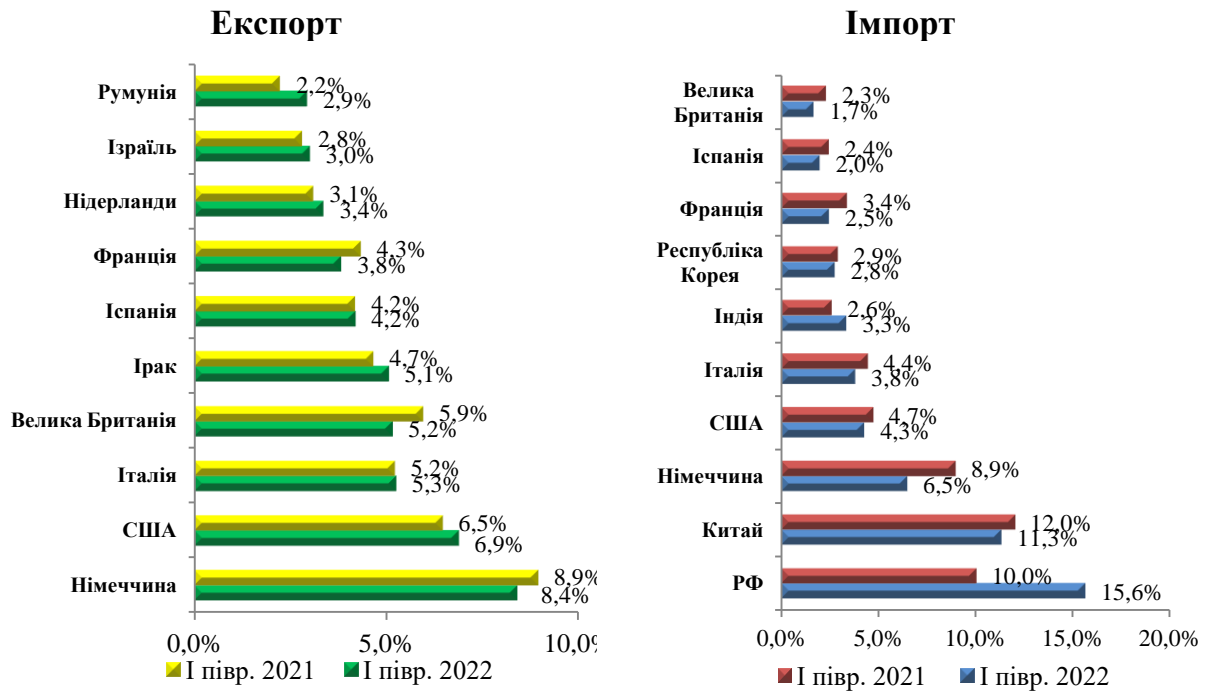

Рис. 12. Основні країни-партнери Туреччини у зовнішній торгівлі товарами у I півр. 2021–2022 рр.

Джерело: Власні розрахунки авторів за даним Турецького інституту статистики.

Перелік ТОП-10 найбільших країн-партнерів Туреччини в експорті свідчить, що, по суті, головні країни призначення турецького експорту не змінилися порівняно з 2021 р., за винятком Румунії, яка витіснила з цього переліку РФ за підсумками січня–червня 2022 р.

Російське вторгнення в Україну посилило виклики, з якими стикається Туреччина у відносинах з РФ, з якою вона має тісні торговельні зв'язки. Туреччина не приєдналася до санкцій проти РФ, що, ймовірно, продиктовано бажанням збалансувати відносини двох країн таким чином, щоб мінімізувати загрози та шкоду, серед іншого, у двосторонній торгівлі. Внаслідок цього відбувається значне зростання експорту з Туреччини до РФ (за I півр. 2022 р. – майже на 11 %, а вже у червні – на 46 % у річному вимірі та на 52 % проти травня поточного року⁸⁰).

Попри зростання обсягів експорту товарів, у I півр. 2022 р. сальдо зовнішньоторговельного балансу Туреччини, як і раніше, було негативним і становило 51 млрд дол. США, збільшившись порівняно з аналогічним періодом минулого року у 2,4 раза. За цей же період покриття експортом імпорту становило 71 % проти 83,2 % у січні–червні 2021 р.

Імпорт товарів збільшився на 40,6 % і становив 177 млрд дол. США. Товарна структура імпорту за цей період відтворює як проблеми у світовій і турецькій економіці, так і потреби споживачів та в цілому економіки Туреччини в умовах, що склалися. Примітно, що пріоритетним став імпорт насамперед паливно-енергетичних товарів, а частка проміжних товарів, які у подальшому

⁸⁰ Appraising Russia's wartime economy. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/russia-economy-war/>

використовуватимуться у переробці та виробництві готової продукції, зростає до 82,1 % проти 75,4 % у першій половині 2021 р.⁸¹ (рис. 13).

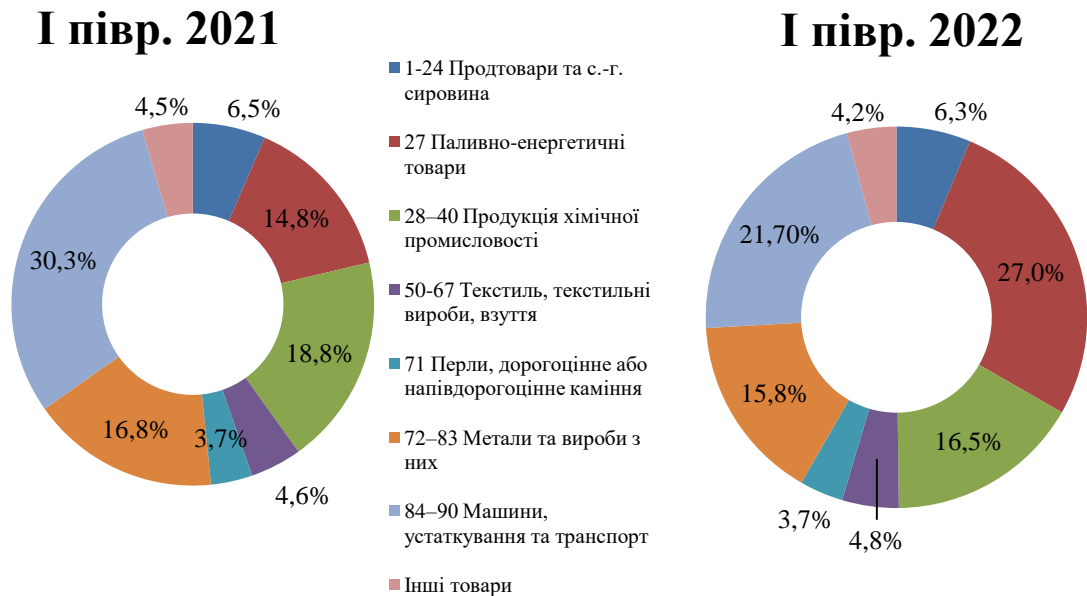

Рис. 13. Динаміка товарної структури турецького імпорту у I півр. 2021–2022 рр.

Джерело: Власні розрахунки авторів за даними Турецького інституту статистики.

Наразі поки що РФ потіснила Китай у поставках своїх товарів до Туреччини, порівняно з I півр. 2021 р. Обсяг імпорту російських товарів на митну територію Туреччини збільшився на 119,7 % (у червні – на 119,4 % у річному вимірі та на 13,5 % проти травня поточного року) і досяг 27,7 млрд дол. США.

З Китаю було ввезено товарів на 20,1 млрд дол. США, з Німеччини – на 11,5 млрд дол. США, США – 7,6 млрд дол. США, Італії – 6,7 млрд дол. США, Індії – 5,9 млрд дол. США, Республіки Корея – 4,9 млрд дол. США, Франції – 4,4 млрд дол. США, Іспанії – 3,5 млрд дол. США та Великої Британії – на 3,1 млрд дол. США. Частка першої десятки країн у загальному імпорті становила 53,8 %. Серед регіонів найбільшим торговельним партнером Туреччини в імпорті є країни Азії (рис. 12).

РФ стала найбільшим торговельним партнером Туреччини, яка отримала значну частку російського як неенергетичного, так і енергетичного експорту, майже напевно через те, що частка РФ у торгівлі з країнами демократичного світу – передовсім ЄС – зменшується через санкції та посилення експортного контролю.

Туреччина, як нетто імпортер газу та нафти, значну їх частку закуповує в РФ, США, Алжирі, Ірані, Азербайджані та інших країнах. За поточних умов від цього вразливість економіки Туреччини посилюється: коли ціни на енергоносії зростають,

⁸¹ Згідно з даними Турецького інституту статистики, у I півр. 2022 р. частки імпорту проміжних, капітальних та споживчих товарів у загальному обсязі імпорту становили 82,1 %, 10,3 %, 7,5 % відповідно.

її торговельний дефіцит також збільшується, що вимагає додаткового залучення іноземного капіталу.

Країна намагається мінімізувати негативний вплив на економіку високих цін на енергоносії. Зокрема Туреччина веде перемовини щодо зниження ціни та перенесення платежів за російський газ на 2024 р., нещодавно домовившись з РФ про оплату 25 % своїх зобов'язань у рублях, а не в доларах США⁸².

Додатковою проблемою у сфері турецького імпорту є намагання РФ обійти санкції поставками підсанкційної продукції до Туреччини не тільки у спосіб уникнення санкцій, а й з огляду на загострення конкуренції на її внутрішньому ринку з турецькими товарами.

Зважаючи на наслідки війни РФ проти України, ситуація у металургійній промисловості Туреччини почала серйозно погіршуватися через зменшення попиту з боку ЄС, увезення на турецький ринок російської металургійної продукції за демпінговими цінами, а також зростаючі ризики введення санкцій США та ЄС на сталеливарну продукцію Туреччини, яка містить російську сталь⁸³.

Зовнішня торгівля товарами між Україною та Туреччиною

На результати зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Туреччиною у першій половині 2022 р. вплинули надзвичайні умови – війна РФ проти України. Товарообіг скоротився на 19,2 % до 2,5 млрд дол. США порівняно з аналогічним періодом минулого року. Експорт зменшився на 28,1 %, зупинившись на позначці 1,3 млрд дол. США, а імпорт – на 7,4 % до 1,2 млрд дол. США.

Пристосування українських експортерів до ведення бізнесу в умовах війни кардинально вплинуло на товарну структуру експорту. Порівняно з I півріччям 2021 р., різко зросла частка продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини – з 19,7 % до 60 %. Поряд з цим збільшилися частки експорту деревини та целюлозно-паперових виробів – з 1,7 % до 2,2 %, а також машин, устаткування і транспорту – з 1,1 % до 2,9 %.

На противагу цим товарним групам, частка експорту українських металів та виробів з них карколомно зменшилася з 62,3 % до 28 %. Зменшилися також частки експорту мінеральних продуктів, продукції хімічної промисловості – з 8,2 % до 2,7 % та з 4,5 % до 3,1 % відповідно (рис. 14).

Водночас товарна структура імпорту зазнала помірних змін. Зокрема збільшилася частка імпорту продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини – з 17,8 % до 21,9 %, паливно-енергетичних товарів – з 8,5 % до 10,6 %. Питома вага в імпорті обсягів ввезення текстилю, текстильних виробів та взуття не змінилася, залишилася на рівні 19 %. Частки імпорту товарів решти товарних груп дещо скоротилися (рис. 15).

⁸² Turkey Wants Russia to Delay Its Gas Payments Until 2024. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-03/turkey-asks-russia-to-delay-its-gas-payments-until-2024>

⁸³ Ugur Ddalbeler: Turkish mills seek to maintain their existing capacities instead of making new investments. URL: <https://www.steelorbis.com/steel-news/latest-news/ugur-dalbeler-turkish-mills-seek-to-maintain-their-existing-capacities-instead-of-making-new-investments-1259939.htm>

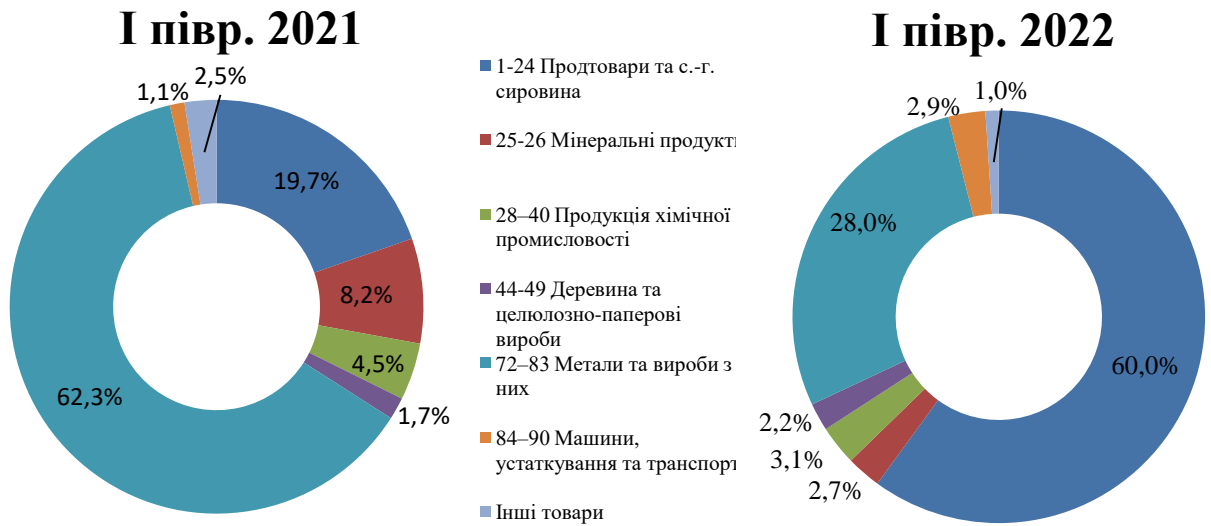

Рис. 14. Товарна структура експорту українських товарів до Туреччини у I півр. 2021–2022 рр.

Джерело: Держмитслужба.

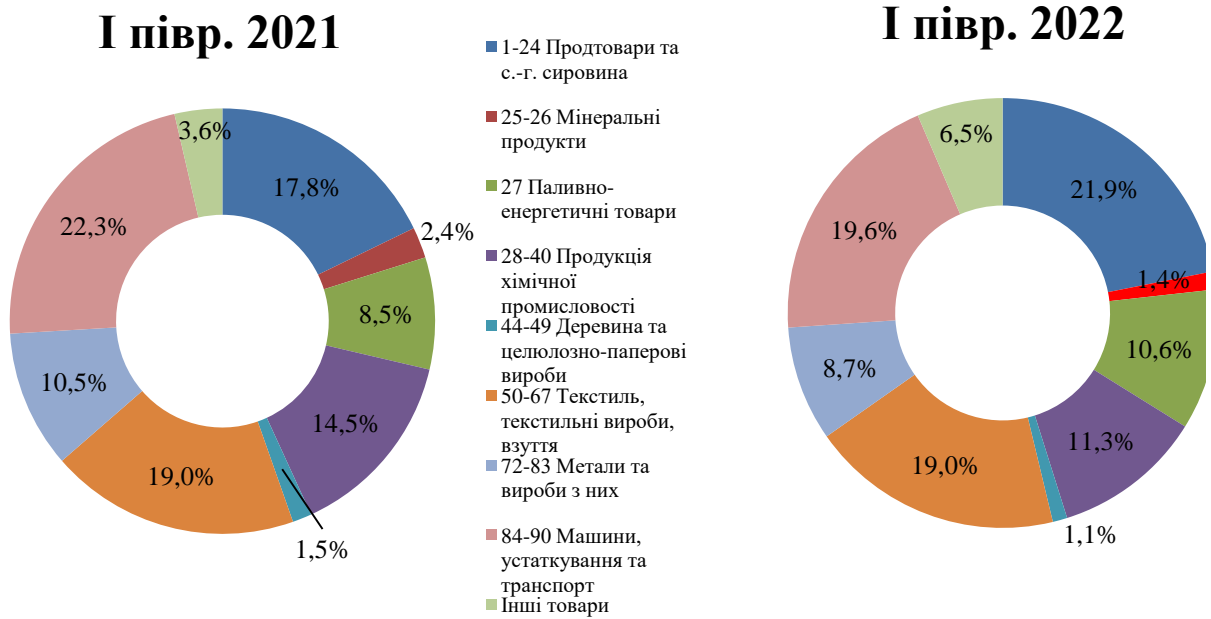

Рис. 15. Товарна структура імпорту турецьких товарів до України у I півр. 2021–2022 рр.

Джерело: Держмитслужба.

Економічні дані та прогнози для Туреччини⁸⁴⁸⁵

Економ. дані / Роки	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Зміни в експорті, %	7,4	-14,2	25,4	2,4	5,6	7,8	5,5	7,3	5,1
Зміни в імпорті, %	-4,0	6,8	4,3	2,6	8,9	11,2	10,3	10,3	6,8
Сальдо поточного рахунку, у % ВВП	0,7	-4,9	-1,7	-5,7	-3,9	-2,6	-2,6	-2,6	-2,6
Зміна реального ВВП, %	0,8	1,9	11,4	5,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
ВВП на душу населення, тис. дол. США	9,1	8,6	9,7	10,0	10,9	11,8	12,8	13,8	15,0
ВВП за паритетом купівельної спроможності, млрд міжн. дол. США	2468,7	2546,9	2953,9	3321,0	3543,5	3726,4	3907,7	4102,7	4308,5
Індекс споживчих цін (середній за рік), %	15,2	12,3	19,6	73,1	51,2	24,2	17,2	15,4	15,0
Рівень безробіття (у % загальної кількості робочої сили)	13,7	13,1	12,0	10,8	10,5	10,5	10,5	10,5	10,5
Населення, млн осіб	83,2	83,6	84,7	85,7	86,7	87,6	88,6	89,5	90,5
Інвестиції, у % ВВП	25,2	31,5	31,9	34,2	31,1	29,5	28,4	27,2	25,9
Валові національні заощадження, у % ВВП	26,0	26,8	30,3	28,4	27,0	26,6	25,7	24,4	23,2
Чисте державне кредитування /запозичення, у % ВВП	-4,8	-5,1	-3,9	-4,2	-5,6	-6,0	-5,9	-6,1	-6,1
Валовий державний борг, у % ВВП	32,6	39,7	41,8	37,5	37,7	39,6	42,2	44,6	45,3

⁸⁴ За даними Міжнародного валютного фонду, Департаменту міжнародної торгівлі Великої Британії.

⁸⁵ Курсивом виділено оціночні та прогнозні дані, які підлягатимуть перегляду.